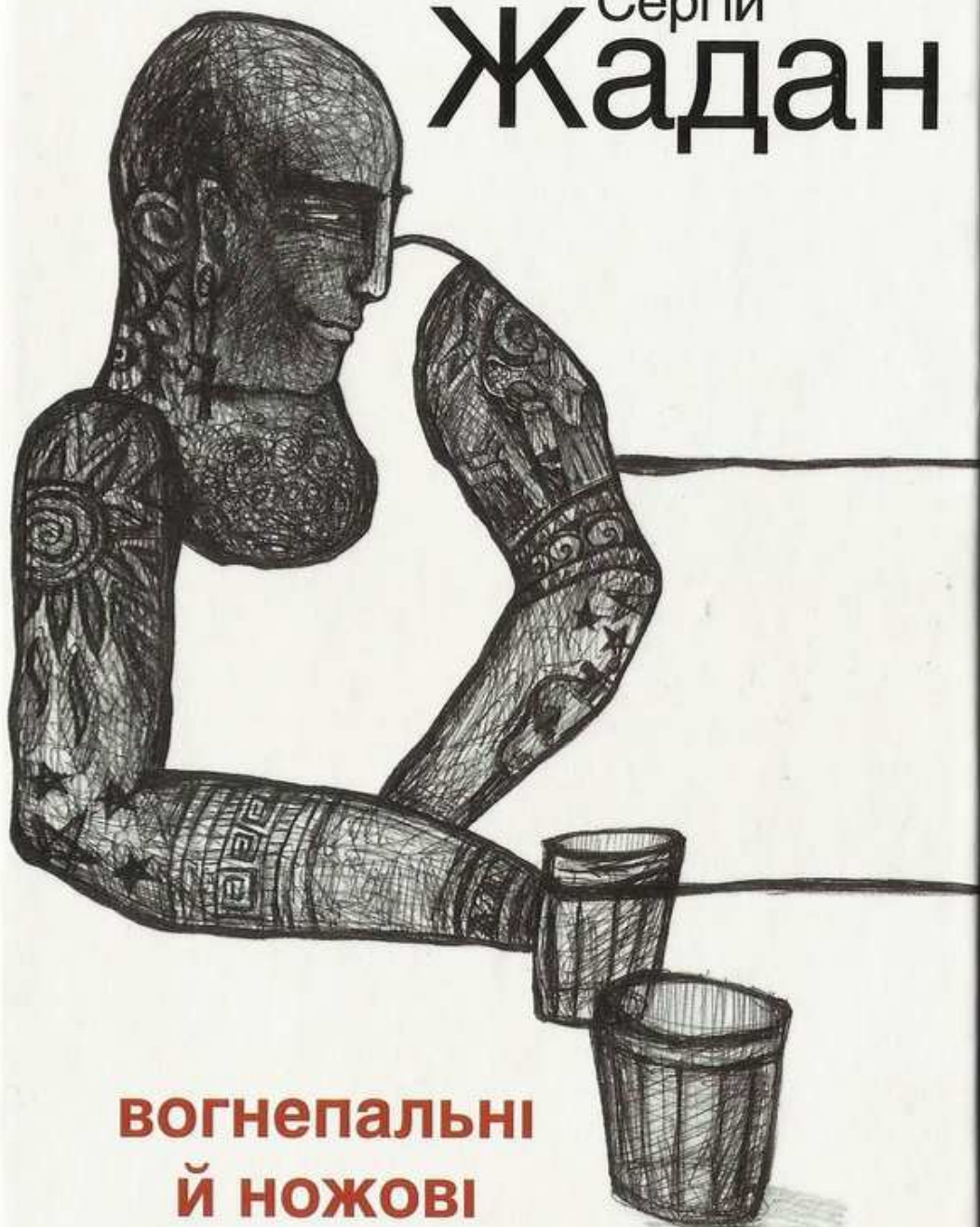

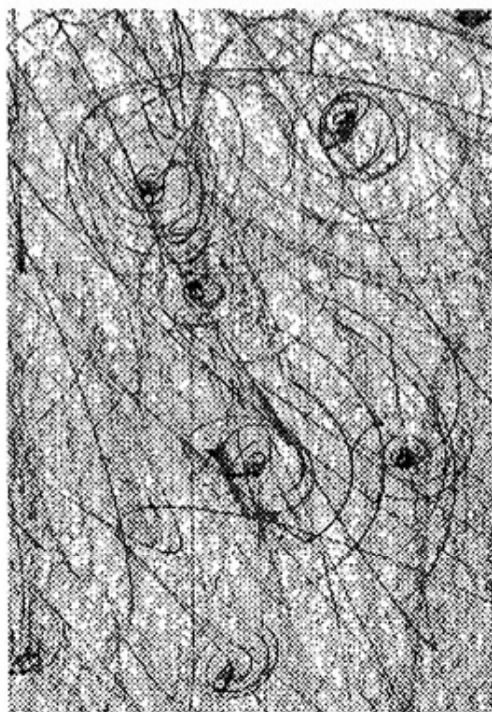
Сергій
Жадан

**ВОГНЕПАЛЬНИ
Й НОЖОВІ**

ВИДАВНИЦТВО
КЛУБ СІМЕЙНОГО ДОЗВІЛЛЯ

Сергій ЖАДАН

вогнепальні

й

НОЖОВІ

ВИДАВНИЦТВО

КЛУБ СІМЕЙНОГО ДОЗВІЛЛЯ

Харків

2012

УДК 821.161.2

ББК 84.4УКР

Ж15

Жодну з частин даного видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Комплексне оформлення книги
створене за художніми роботами
сестер *Аліни та Карини Гаєвих*

- © Жадан С., 2012
- © Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2012
- © Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2012

ISBN 978-966-14-3815-5

Розділ перший

Опій

+ + +

Ми приїхали поночі, рухаючись крізь пітьму,
караваном із трьох позашляховиків,
обійшли перевал, що лежав у густому диму
і прострілювався одним із піхотних полків.

На подвір'ї було вже чути сусідів та їхню рідню,
і в морозне повітря здіймалася анаша,
і похмурі бійці грілися коло вогню,
набиваючи навчено запасні ріжки з калаша.

У кімнаті стояли жінки — юні й старі.
Щойно ми увійшли, вони відступили вбік
і тримали в руках військові важкі ліхтарі,
розганяючи тіні з вилиць і темних повік.

Капітан промовив: «Маріє, усі шляхи,
що вели сюди, всі дороги й стежки
нині світяться в темряві, й втомлені пастухи
ними вперто бредуть, переносячи ковдри й мішки.

Всі потоки, Маріє, всі узбережжя морів,
перестуджені, мовби горла малих дітей,
нині срібно горять, і навіть сузір'я вгорі
загусають повільно відлунням добрих вістей.

Твій малий, коли виросте, знатиме всі слова,
що лише існують, він зможе назвати все,
в ньому буде наша печаль і наша злість больова,
що заводить нас, єднає нас і несе.

Його будуть слухати звірі, птахи і вужі,
йому стане любові, щоби завжди стерегти
перехоплені нами колони та вантажі,
контрольовані нами долини, висоти й мости.

Адже доки діти народжуються від нас,
доки вони ростуть на нашій землі,
доти є кому битись за кожну з пристріляних трас,
доти є ким поповнити лави — невтомні й злі.

Доки духи й померлі приходять до нас сюди,
нас не стримає жоден Спаситель і жоден Аллах.
Все минуще, сестро, вічні лише сліди
від шрапнелі та куль на наших чорних тілах.

Хай малий сприймає помсти науку важку,
хай навчається справі та поміж нас росте».

Капітан порився у похідному мішку
і поклав до ліжка старий заводський ТТ.

І тоді ми всі, ті, хто стояв за ним,
почали діставати ножі, амулети й пруті,
хтось поклав наваху з руків'ям твердим і міцним
й відійшов назад, щоб інші могли підійти.

Там уже лежало золото і килими,
порцеляна, бронза й купа теплих речей,
і стояло за вікнами небо чорне зими,
і дими підіймалися в нього з сільських печей.

І одна з жінок, із ліхтарем у руці,
наче відьма з місяцем, вийшла в глибокі сніги,
і за нею рушали всі пастухи та бійці,
і ступали снігом, ніби не мали ваги.

+ + +

Малий сидів так довго, що змінилася Конституція.
І всі його жінки народили й пустили корені.
Його адвокат перебрався до Штатів,
його прокурор — до Турції.
І лише він сидів собі, як на вахті —
пійманий, але не скорений.

Сидів в одиночній, сидів у загальній, з арабами.
Сварився з адміністрацією і займався самоосвітою.
Сидів із замміністра зв'язку і якимись піратами,
з пророками й прокаженими,
з буйними та просвітленими.

Ми самі вирішили його забрати, коли він звільниться.
Приїхали й підхопили його під тюремними брамами.
Аби не думав, що ми забули про нього
за нашими війнами,
аби знав, що ми пам'ятали про нього
за нашими травмами.

Чекали німі й поламани, згорблені та контужені,
діти з гіркими прянощами й дівчата зі штучними перлами.
Навіть померлі стояли в такому дзвінкому напруженні,
що, коли б не сморід, ніхто б і не знав,
що має справу з померлими.

Щойно він рушив до них, як вони озвалися,
вітаючи його співами, вигуками і танцями,
і кожен із них говорив сусіду: «Дивися, Вася,
це ж малий повертається, малий повертається.

12

О
п
і
й

Тепер він нарешті звільнить це місто від різної наволочі.
Тепер він вилікує всі наші рани, між нас проходячи.
Зцілить усіх тритонів у наших водоймах,
що помирають, плаваючи,
підійме на ноги наших дітей і далеких родичів.

Славимо його у місті, що тримається вірою нашою.
Стелімо дорогу йому пальмовим листям і своєю одежею.
Пишімо його ім'я на ворожих будинках чорною сажею.
Дільмося з ним своєю радістю світлою та безмежною!»

І ось малий стояв поміж них, обіймаючи кожного —
демонів із фаєрами, янголів із рваними крилами.
Обіймав їх і розумів, чого їм усім це коштує.
Обіймав і обмивав своє довге волосся червоним кріпленим.

Обіймав їх, звертаючись до них піснями та віршами,
і думав: «Куди їх вести такими стрункими лавами?
Їм так легко сьогодні мстити, палити й вішати,
оскільки відповідати завжди буде той,
кого вони всі тут славили.

Оскільки в наших містах, з нашим фартом і вдачею,
нам і лишається хіба що виглядати за сонячною погодою,
коли прийде Цар Єрусалимський з ідеями законодавчими
й прийме смерть за наші гріхи за обопільною згодою.

Тому вони і шикують довкола мене
свій святковий паноптикум,
тому й виходять за мною з лікарень, тюрем та крематоріїв.
Які пророки?! Вони не вірять навіть синоптикам.
Вони навіть Царство Боже
вважають окупованою територією.

Вони бояться насправді, всі ці нарвані й стримані.
Бояться свого азарту й свого везіння.
Бояться мого слова, бояться мого імені.
Й боятимуться його до смерті. Навіть довше —
боятимуться до воскресіння.

Боятимуться, оскільки справді мають чого боятися,
мають що приховувати від дітей, матерів та демонів.

Тому де вони — мої сльози, де моя чорна п'ятниця,
де сліди на моїй розмальованій шкірі від палиць і ременів?»

За ним котились важкі фургони з якимись потворами,
і вагітні жінки несли за ним чиїсь голови на срібній таці,
і п'яні янголи літали над ним повітряними коридорами
від трамвайної лінії
до сортувальної станції.

14

О
п
і
й

+ + +

Вони сіли за стіл, накритий на всіх,
поскидавши шкірянки й важкі піджаки.
Відімкнули мобільники, поклавши їх
біля себе, на стіл, де темніли пляшки.

Охорона вийшла. Й свіжа імла
вихолоджувала вечірній туман
і торкалася вікон густого тепла,
мов жіночі пальці — відкритих ран.

Він усім наливав, хто сидів за столом.
Наливав по вінця, як самому собі.
І токайські вина, ямайський ром
відбивали світел вогні голубі.

Наливав і думав: «Коли тепер
ми іще зберёмось без жодних справ?
Ще усі живі й ніхто не помер.
Я їх сам знаходив і вибирав.

Я їх сам кришував і сам боронив,
я їх вів за собою крізь морок і страх,
я тримався за них і дбав про них,
і запалював сонце на їх прапорах.

Молоді й веселі, неголені й злі,
вони правлять світ, як я їх учив.
Я їх знаю всіх, хто при цьому столі
глушить ром і мадеру, яка гірчить.

Я підтримую кожного словом своїм,
я дарую впевненість та благодать,
я годую їх і наливаю їм.
Але хто із них усіх мене здасть?

Хто та сука, яка мене закладе?
Хто прикличе зраду на цей поріг?
Хто зламає слова осердя тверде
й підведе під мінтовські волини всіх?»

... Наймолодший із них, із рубцем на щоці,
той, що паленим джином запивав кокаїн,
нервував за столом, як усі курці,
що не можуть курити свій нікотин,

і кричав йому: «Бос, ну що за діла?
Ми усіх порвемó, нам підкаже шлях

наша вдача, яка нас завжди вела,
наша зброя і кулі в наших тілах!»

Але він наливав йому і говорив:
«Кожна вдача рано чи пізно мина.
Ти їм перший зіллеш, як натиснуть згори,
всі рахунки, адреси та імена».

Й молодий мовчав, не маючи слів,
й задивлявся у вугільну мертву пітьму,
забуваючи все, що він тут наплів
й що усі перед тим наплели йому.

... За вікном унизу протікала ріка,
віддаляючи їхні співи і плач.
І вогонь від далекого маяка
золотив покрівлі сусідніх дач,

золотив оливкове чорне гілля,
золотив машин тоноване скло,
золотив усе, що дала земля,
золотив усе, що буде й було,

їхні рухи і погляди, їхні слова,
всі навколишні стіни, дерева, мости.
Бо нічого не зміниться, і тільки трава
буде кожного року інакше рости.

Охорона стояла коло дверей,
насторожена і перемучена вже,
і дивилась на тіні поміж дерев,
розуміючи, кого стереже.

Ті, в кімнаті, скінчивши свою сівбу,
добивали зі столу останні пляшки
й, увімкнувши кожен свою трубу,
рахували пропущені за ніч дзвінки.

Й на плечах у них німби, прозорі, як сіль,
вже запалювалися, мов аварійні вогні,
щоби їх помітно було звідусіль —
серед тиші, в тумані, на глибині.

+ + +

Вони сказали: «За що ти тримаєшся, брат?
Мало в твоєму житті було бід і втрат?
Мало крові й жовчі було в твоєму житті?
Спитаєш у прокурора, які тобі світять статті».

Вони заспокоювали: «Не переймайся ти так.
Ось тобі всі адреси, ось квиток на літак.
Вигребеш поступово, ти ж не останній псих.
Потрібно вміти вчасно здати усіх».

Ти постарів, брат, тому давай без образ.
Час змінився на краще — подивися на нас.
Якщо дуже довго сидіти коло ріки,
Рано чи пізно вниз попливуть мертвяки».

Вони говорили про сім'ї та біржовиків,
про трабли з бюджетом і афганських бойовиків,
про польський ринок і про китайський прорив.
Я їх спочатку слухав, а потім заговорив:

«Я народився в країні, якої немає давно.
Я сам її знищував і пускав на дно.
Я ховав цю країну, коли вас ще не було.
Так що не вам мені розповідати про родинне тепло.

Я прийшов у цей бізнес з вулиці, ще за совка,
і точно знаю, що класова рівність —
найбільш нетривка.

Я палив кооператорів у вісімдесятих
і в дев'яностих бомбив фірмачів.
Я ніде не вчився політекономії,
і сам нікого не вчив.

20

О
п
і
й

Я вивозив теплих банкірів у приміські ліси.
Купував губернаторів і продавав голоси.
Я, на відміну від вас, пам'ятаю про кожну з втрат.
Бачиш цей шрам, синок? Це на мене впав банкомат.

Навіть в двотисячних, коли з'явилися ви —
діти лібералізму, вершники без голови,
я топив кораблі й переходив босоніж моря,
доки Варна й Констанца пам'ятали моє ім'я.

І все, що ви знаєте про католиків та мусульман, —
лише туман, густий прибережний туман,
в якому ви губитеся, як піонери в кущах,
або як невчена піхота в травневих дощах.

Немає жодних невірних і жодних святих,
немає жодних праведних і жодних простих,
жодних партнерів, жодних, синок, торгів —
є лише наше сонце, вмерзле поміж снігів.

Є лише наші жінки, які нам спиняють серця.
Є лише наша подяка, як вигадка від Творця.
Подяка, яку відчуває риба,
коли ріка промерзає до дна.
Бо там, де для вас триває партнерство,
для мене триває війна.

Є лише ті, кого ми ховали й кого несли,
неважливо, де саме вони полягли, неважливо коли.
Є лише наші радість і вміння, котрі не зникнуть ніде,
А всі нюанси ведення бізнесу
завжди вирішить одна РГД.

І що ви мені говорите про долари та рублі,
нам із вами лежати в одній землі,
а наша земля як віра — вона глибока й тверда,
і з цього боку її повітря, а з того боку — вода.

Час не змінюється, змінюємося ми,
пробиваючись крізь сніги чи виходячи із тюрми,
переходячи через кордони чи повертаючи давні борги,
і якщо хто й прийде до нас на поминки — це друзі та вороги».

І все, що я говорив їм і що вони говорили мені,
виривалося з горлянок і запалювало вогні,
і ці вогні горіли й танули, як маяки,
на які виходили з темряви
зомбі, привиди, мертвяки.

+ + +

Південно-Західна залізниця.
Третя ночі, година рання.
На два вагони одна провідниця
забезпечує пересування.

Ходить, ніби Матір Тереза,
непевна, як погода осіння,
блукає — темна і нетвереза,
розганяючи сновидіння.

Я лежу в глибині вагона,
приречено, мов шахтар у забої,
везу пакет з головою Пітона —
чорного хіміка з Лозової.

Колись він був королем гідравлік,
мав постачальників за кордоном,
жив як міг, контролюючи трафік
між Тирасполем та Краснодоном.

Труїв своїм щемким сурогатом
молдаван та різних узбеків,
навіть був колись депутатом
по мажоритарному від есдеків.

А ось тепер я не сплю, хоч пізня година
й сни підступали до мене тричі,
і слухаю, як його щетина
далі росте на його обличчі.

— Ну як ти, брат? — питаю. — Проспався?
Може, тобі сигарет нарити?

— Та ладно, — відказує він, — не парся —
з моїми проблемами тільки курити.

— Страшно, — питаю, — з того боку?
— Не страшно, — каже, — просто незвично.
Страшно було минулого року,
в Ростові, коли спалили шашличну.

А тут — ніби щось тобі не вернули,
і пам'ять волочиться, мов парашути.
Ходиш і забуваєш минуле.
Забуваєш — і не можеш забути.

Лише відчуваєш останнім нервом,
зубами і складками жировими

тонку межу, що проходить небом
між живими і неживими.

Так що вези мене, брат, додому,
в тихому, наче спів, вагоні,
вези мою безкінечну втому
і спомини мої невагомі.

Віддай мене товаришам по зброї,
нехай ці печальні п'яні бандити
тепер вирішують поміж собою,
що з головою моєю робити.

Нехай пам'ятають усі мої звички,
голосу мерзлі глибокі озера
й легені — чорні, як рукавички
побитого безнадійно боксера.

Скажи тій жінці, що вміла любити,
нехай виходить з печалі своєї.
Все, що я міг для неї зробити, —
це померти подалі від неї.

Така тепер між нами різниця.
Вклади сигарету мені до рота.
Смерть, вона як оця провідниця —
для неї це просто чесна робота.

Теплі сни, випадкові дати.
Все, що ти встиг запам'ятати,
все, що побачити довелося,
живе по смерті, ніби волосся.

Поговори зі мною, братка.
Палений «найк», стара арафатка.
Ніч пливе, сутінь хитається,
повітря вдихається,
видихається.

+ + +

Мій старий, який помирав, вихаркуючи легені,
так і не встиг зрозуміти, що сталося з його країною,
що зробили з нею всі ці фінансові генії,
котрі торгують тепер у відкриту кожною її частиною.

Моя мама, яка розпродала згодом усі його речі
і яка живе громадянським шлюбом з якимось дятлом,
ховає від мене всі свої згадки й зітхання старечі,
зачиняється на ніч від мене,
щоби я не підслухав їх раптом.

Він і досі торкає мене своїм кашлем, ніби шипами.
Приходить до мене вві сні, дивиться чорним оком.
І я знаю: найтяжче, що у нас є, — це наша пам'ять.
А найгірше — що вона лише тяжчає з кожним роком.

Він називає мені імена лікарів, які його вбили.
Сидить на ліжку напроти й кличе мене до помсти.
Каже мені: «Малий, в тебе немає ні злості, ні сили.
Ти їм здав свою злість, як провідникові постіль.

У тебе немає, малий, ні спадщини, ні країни,
і всі твої друзі, малий, згоратимуть, мов комети.
Блукатимете, як цигани, зникнете, як караїми.
Раз уже все прогнило, спробуй хоча б нормально померти.

Скільки можна терпіти їх голоси на сходах,
будильники й окуляри, теплі щоденні предмети!
Вирви їхні серця, назавжди спинивши подих!
Спали їх разом у ліжку, ніби старі газети!»

І я дістаю бензин і міцні корабельні канати
й розводжу в кімнаті вогонь, який усіх нас огорне,
і знаю: ніщо не може мати над нами влади,
окрім голосу крові, який заповнює горло.

Добре, коли тобі сняться підпільники та герої.
Погано, коли їх поява на тебе тисне.
Ця влада посилює в мені любов до холодної зброї.
Ця держава позбавляє мене почуття вітчизни.

Країна, в якій виживання вважають талантом,
де вся твоя біографія — список боргів і трупів,
називає мене тепер злісно вбивцею і симулянтом,
опитує свідків, які вціліли, шукає рештки отрути.

Хай тепер прокуратура засипле мене своїм спамом.
Хай потопом заллється вулиця кам'яниста.

Хай з'являться миротворці й випалять чорним напалмом
гарячі електростанції мого невтомного міста.

Хай вони тепер спробують усе це без нас поєднати.
Хай спробують врахувати небесні сумні коливання.
Сонця священний вогонь заливає кімнати.
Герої не помирають від стаціонарного лікування.

С
е
р
г
і
й

Ж
а
д
а
н

+ + +

«Ти завжди тримав при собі свою втому.
Давай, зупиняйся і засинай».
Вночі він виходив на берег з дому
й дивився, як ніч пливе на Синай.

30

О
п
і
й

Прострочений паспорт без фотографії.
Іранські візи, мальтійські хрести.
І небо рухалось звідкись з Аравії
через затоку на блок-пости.

І теж дивилось на нього, мабуть,
перетікаючи між споруд.
Він знав, що тут його точно не знайдуть.
Де завгодно, лише не тут.

Можуть винюхувати в повітрі
мову, дихання і сліди.
Але всі вони виморочені й нехитрі,
щоби прийти за ним сюди.

Він буде вирощувати терпіння
і прикладати собі до ран.
Буде збирати на пляжах каміння
і викидати його в океан.

Буде згадувати все, що втратив,
і забувати усе, що вмів.
Буде рибалкам давати поради,
щоранку чіпляючись до їхніх човнів.

... Любов формує маршрути наші.
Господь стоїть із нами на пляжі.
Стоїть між сухих, як пісок, арабів.
Виловлює з хвиль дітей і крабів.

+ + +

Білі люди — жорстокі люди,
чорна шкіра їм ріже око.
Вони мурують для чорних споруди
й готують для чорного там мороку.

32

О
п
і
й

Лаштують чорному підлу підставу.
Шиють чорному робу на виріст.
І не відпускають ні під заставу,
ні під
    під-
        писку про невиїзд.

Тримають чорного, як лева у ямі,
ламають ребра з усієї злості
і позбавляють навіть в уяві
свободи зібрань і свободи совісті.

І чорний іде на команду пастушу,
з кулаками в кишенях роби,

і волочить свою чорношкіру душу
ринками Азії та Європи.

А вночі з усією своєю бідною,
зі співом тягучим і сміхом навмисним
чорні, мов камені під водою,
лежать, зливаючися із киснем.

— Що нас гнало з наших кордонів
в це мерзле світло? Що і для чого?
Хто нас завів до цих коридорів? —
тихо запитує чорного чорний. —

Навіщо нас споряджали в дорогу
й вирощували емігрантські мрії
наші жінки, що забули тривогу, —
легкі від голоду та малярії?

Чи не краще було залишатись удома
і помирати на власних пляжах,
де кожна дюна чимось відома
і кожна хвиля щось та й важить?

— Знаєш, ми з тобою не перші,
хто рвався на північ фурами й чівнами

в темних ранах і рваній одежі, —
відповідає чорному чорний. —

Усі ми йшли за піском і травою,
за сонцем, що рухалось, як медуза,
де небо так низько висить над тобою,
аж в ньому іноді видно Ісуса.

Усі ми знаходимось в цих лещатах
і, додому вертаючись хіба що на ніч,
горбатимося, як раби у Штатах,
на ліберальну білу наволоч.

Тому що білі забули сором,
і якщо вже потрапив до їх павутини,
клали вони з великим прибором
на всі конвенції з прав людини.

Їх не хвилюють наші втрати,
вони звикли тримати нас в чорному тілі.
Але пророки були сомалійські пірати —
за це їх і розпинали білі.

І Матір Божа в зимових гетрах,
курючи люльку, гриючи нерви,

палила багаття на площах гетто,
розігриваючи дешеві консерви.

І нехай позбавляють нас нашого простору
і вогнем заливають наші повстання —
це для нас із тобою чорні апостоли
редагували свої послання.

Машини їхні — давно несправні,
і промови їхні — хитрі й противні.
І ріки на Півночі течуть насправді
так само впевнено, як і ріки на Півдні.

Головне — тримай при собі свою віру,
свою любов і свою упертість.
Спаситель — він не зважає на шкіру,
він зважає на солідарність і чесність.

Спаситель дбає про коріння й листя,
Спаситель рухає череди й хмари,
щоби ми з тобою не загубилися,
мінючи гостели й вуличні бари.

Він спиняє смарагдову кров у венах,
врівноважує всі виробничі тарифи,

і тютюн йому залягає в легенях
і росте собі, як коралові рифи.

І все є так, як повинно бути.
Все трапляється і все буває.
І серце його нас щоранку будить,
підтримує, змучує,
убиває.

36

О
п
і
й

І + +

І що це була за осінь, з утечами та кредитами:
купинки у різних норах і переїзди потому,
дзвінки з чужих телефонів, що були настільки убитими,
аж помирали в руках від виснаження та перевтоми.

Але вона мовчки дивилася, наче дійсно втішалася
усім випадковим будинкам з дахами холодними.
І навіть коли можна було піти — вона залишалася,
і навіть коли можна було залишитись — вона виходила.

На ніч вона читала мені церковні збірники,
оскільки ми й не мали тоді особливого вибору:
про всі ці дива святого Антонія,
які мені видавались спірними,
там, де він виходить на берег і проповідує перед рибою,

розповідає рибам про те, що всіх нас об'єднує:
про чорний папір повітря, на якому вже все написано,
про страх, який ми долаємо, про сни, що стають об'ємними,
наповнюючись нашим диханням,

нашим голосом
і нашими рисами.

Розповідає про вітер під шкірою,
який робить нас витривалими,
про жіноче довге волосся, до якого прив'язуєшся,
про глибокі проточні водойми, в яких не варто рибалити,
аби не виловити птахів із рваними м'язами.

Стоїть і говорить рибам, не маючи ні втоми, ні голоду,
про ненадійність тонких плавників, якими вони тут рухають.
І риби слухають його, вистромивши з води свої голови.
Задихаються, але слухають.

+ + +

Глибокі подвір'я, на яких уночі не чути нікого,
лише яблука падають в жорстку траву, пробиваючи листя.
Жінки у вересні чутливі, наче пальці сліпого,
наче в кожній із них ще один голос прокинувся і оселився

і озивається тепер до мене, і говорить зі мною,
пояснює мені речі — таємні та очевидні:
що навіть вода у вересні темною стає і мутною,
пам'ятаючи все, що з нею трапилося в липні;

що у вересні жіноче дихання гріє, ніби каміння,
прикладаєш його до горла, аби спинити застуду,
що в жінок восени прокидається дивне вміння —
бачити в темряві кожну стежку і кожну споруду;

що навіть остання вуличка зі своїми псами,
з брамами зачиненими і нічними трамваями
є прихистком для нас усіх із нашими голосами,
є притулком для світел, які ми в собі тримаємо.

Тепер і нам, думаю я, доведеться пройти крізь зиму,
яка вже стоїть і чекає за міською стіною.
Навіть якщо я вас і не виведу, я все одно ітиму,
тож і ви не спиняйтеся, ідучи за мною.

А всім, хто лишається тут, у своїх вересневих будинках,
чоловікам і жінкам, дітям, старим і пропащим,
всім, хто просіює час в аптеках, школах, на ринках,
всім, хто збирав дбайливо свої кольори і пахощі,

всім ряженим і переродженим, хворим і порятованим,
всім стійким і розгубленим під темрявою терпкою,
всім, хто любить у цьому місті без сумніву та утоми,
всім вам теплої зими і тихого спóкою.

40

О
п
і
й

Інею вам на дахах, сонця на ґратах.
Гарячої вам зневаги і знання головного.
Народжуйте веселих дітей.
Помирайте в своїх кімнатах.
Кидайте це чортове місто.
Повертайтеся в нього.

+ + +

Коли тобі доведеться мати справу з рослинами,
з їхнім корінням, з невидимими частинами,
з їхнім соком гірким, з їхніми тінями теплими,
з їхнім упертим листям і високими стеблами,

коли тобі трапиться доглядати за кольорами,
за обважнілими травами, ніби за прапорами,
за густиотою і світлом, за гіркотою і солодом,
за рослинним рухом, теплом і холодом,

завжди пам'ятай про наші порядки й звичаї,
про наші історії, що комусь видаються вбивчими,
про наше небо, яке нас завжди триматиме,
про наші бригади, про наші церкви з громадами,

про наші таємні книги з попередженнями та строками,
про веселих чоловіків, що виявилися пророками,
про їхні запилені ранці з бомбами та інструментами,
про захоплені ними офіси та боротьбу з конкурентами,

про наші гімни та співи, які нам були за основу,
про те, що все виросте, все помре, і потім виросте знову,
бо вся ця зелень зводиться між надбаннями і втратами,
незалежно від того, хто її доглядатиме,

незалежно від того, на чий вона території,
які там у нас проблеми і що там у нас за історії,
буде тягнутися вгору, наснажуватись боротьбою,
наповнюючи повітря рухом, теплом, собою.

42

О
п
і
й

Розділ другий

АПОСТОЛИ

Єрусалим

Йона Якір, вічний студент Харківського технологічного, розстріляний пізніше за звинуваченням в терористичній діяльності, прийняв революцію й став на бік народу після того, як мав одкровення: вві сні йому явився пророк Єзекіїль, з протигазом у потяганому підсумку, й передав переляканому зі сну Йоні вогняний меч, наказавши обороняти від носатих британських лінкорів смарагдові води Одеси — південного Єрусалиму революції.

Йона, який до того мало знався на військовій справі, запитав у пророка: добре, але як я із цим упораюсь? З чим я вийду проти ворога, коли той почне обстрілювати з бортових гармат пакгаузи та борделі? З чистим серцем, — відповів йому пророк, — з чистим серцем і вогняним мечем.

Ну і можеш ще найняти китайців.
Он їх скільки волочиться берегом без діла.

І прокинувшись, Йона справді сформував
батальйон китайських інтернаціоналістів,
рушивши в свій хрестовий похід,
з льюїсом на плечі та попелом Господнім у серці.

46

А
П
О
С
Т
О
Л
И

Можна лише гадати, чого було більше в цих
його стосунках із китайцями — любові чи криміналу.
Естетика революції їй полягає, мабуть, у послідовній
та запеклій вірі в свої видіння. Інакше
маєш небезпеку загубитися в молоці нічних
припливів, втратити свої канали
спілкування з мучениками.

Відходячи потім на північ від брам міста,
яке їм належало охороняти, пробираючись
балками та болотами, за чим вони
насправді шкодували? Зневірений Йона
зі своїми нав'язливими голосами, що радили
йому захоплювати бронепотяги, підіймаючи
за собою мертвих — кость до кості,

і згряя китайців, котрі взагалі слабо розуміли,
з ким воюють, не говорячи вже — за що.

Можна припустити, що вдень вони йшли за
повітряними драконами, які дихали над ними
сіркою та паровозним вугіллям,
що вночі вони читали карту зоряного
неба, дивлячись, як метеорити падають
в море, дзвінко б'ючись об борти
флоту союзників.

47

Мабуть, найбільші розчарування
припадають на долю тих, хто намагається
впорядковувати навколишню порожнечу,
доповнюючи її своєю власною. Проходячи
через вогонь опору та несприйняття, ми
обпалюємо волосся, зазираючи в очі
справедливій і всюдисущій зневірі.

Куди б ти не прямував, куди б не скеровував
свій шлях, відхиляючись від прокреслених для
тебе на військових мапах маршрутів,
скільки б ти не намагався переграти навчених

перевізників, але, Йоно, мудрість у тому, що
всіх нас рано чи пізно викидає на берег,
де нас уже давно чекають,
з радістю і нетерпінням,
всі ті, хто буде любити нас до смерті,
всі ті, хто буде цю смерть
невблаганно прискорювати.

48

А
П
О
С
Т
О
Л
И

Депо

І зорі, пролітаючи над ним,
шепотіли: «Арон Барон,
ох, Арон Барон,
неси свою правду,
доки сніг замітає перон».

І Арон Барон, пекар,
досвідчений революціонер,
котрий вів за собою в Чикаго
натовпи анархістів,
приїздить під Різдво,
ніби апостол Павло,
до харківських залізничних
майстерень, в депо.
В кожусі, накритий мішками та шкірами,
на поштових сáнях,
привозить чорну свою
пропаганду,
розповідає залізничникам про братів,
що полягли в повстаннях.

Арон Барон,
в синій робітничій блузі,
з зеленим димом у бороді,
закликає колійників і машиністів
триматися разом
в роботі
та боротьбі.

Пише в посланнях:
«Залізницю прокладено там,
де Господь провів своїм
жовтим нігтем
по густому ландшафту,
це він відчиняв ворота наших заводів,
він заповнював мужністю наші легені,
наче вугіллям шахту.

Немає нічого, чого б
не можна було перевезти в наших вагонах.
Немає нічого в минулому,
за що нам потрібно триматись.
Все, що нам залишається, — віра,
яку ми винесемо із собою,
коли за нами займуться ріки
й пануть небеса.

Наше небо,
яке запалюється і згаса,

наші щоденні клопоти,
наша спайка з вологим золотом сонця,
наші сім'ї та померлі батьки —
народжуючись і вивчаючи в небі зірки,
засинаючи під шепотіння
акацій,
ми будуємо наше життя,
мов небачений дирижабль,
що плистиме над полотном
залізниці,
запалюючи зіниці
наших синів,
що стоять на перонах
різдвяних станцій,
сповнені впевненості
і звитяги».

Ах, Арон Барон,
чорний апостол язичників,
теплі втомлені паротяги
заганяються ними
з вечірніх полів
до пропахлих весною депо,
ніби худоба,
і залізничники збираються,
як пастухи, довкола багать
і важко мовчать,

розбираючи типографські
шрифти його мови:

«Немає страху у відмові
від важкого каміння, яке нам
вкладали в кишені шкільних піджаків,
немає втіхи у прив'язаності
до минулого. Що може об'єднувати
металургів та гірників?
Що може тебе тримати, окрім коріння?

52

А
п
о
с
т
о
л
и

Віру створено
було залізничниками,
тому вона потребує
простору і терпіння».

Арон Барон,
ох, Арон Барон, найглибша тиша
завжди залягає після ранкових розстрілів,
революція, мов саламандра,
народжується з вогню,
революція пожирає немовлят
у різдвяному Віфлеємі,
революція спалює в паровозних топках
своїх найсвятіших апостолів.

І лише зорі
літають над нами в смутку й тривозі.
І лише ріки
оминають нас і рушать загати,
не в змозі
залишити нам
бодай щось,
не в змозі
бодай щось
у нас відібрати.

С
е
р
г
і
й

Ж
а
д
а
н

Велосипеди

54

А
П
О
С
Т
О
Л
И

Велосипедний завод Лейтнера було перевезено з Риги до Харкова 1915 року, коли виникла загроза заці міста німцям. Потім, після Громадянської, на його базі створено було Харківський велосипедний, який і штампував свої машини з дивовижними хромованими деталями.

Вже на початку двадцятих при майстернях заводу було створено футбольну команду, якою опікувалися брати Межлауки — грізні червоні комісари, народжені в Харкові, вирощені терором і ним же таки пізніше затоптані в чорний сніг тридцятих.

Для чого я все це згадую?

Все, що відбудовується з руїн, все, що починається з нічого, порожнеча, що перетворюється в руках слюсарів та механіків на машини й верстати, все це вкладено в наше життя, наче віру в тексти псалмів.

Ті робітники, котрі виходили зранку на зміну
і котрі вибігали ввечері на твердий, випалений
ґрунт стадіонів, грали сонцями й тінями,
розламували час, наче гарячий хліб,
знаючи, що все в цьому житті починається вперше
і майбутнє твориться зазвичай в цехах
та на футбольних майданчиках.

«Ми все почнемо спочатку, — говорили вони, заступаючи
в березневу прогірклість порожнього цеху. —
Нічого до нас, нічого, чого б ми не знали.
Світ починається з паровозних ранкових гудків.
Рух історії узгоджується восьмигодинним
робочим днем. Всі наші перемоги починаються
з витоптаних газонів. І ніхто не відбере
в нас цю дивну пророчу впевненість,
цю запаморочливу лють,
якою ми зустрічаємо наших суперників».

Океани й підводні рослини,
нарости срібла в чорній породі,
твердість дерев і волокна всередині очерету —
все лише починається, щойно вони вибігають
із роздягальні. І сонце спиняється в темних тунелях
трибун, і тіні наркомів стоять за спиною,
мов тіні архангелів.

Революція завжди лишає шанс тим,
хто готовий за нього вчепитись зубами,
рвучи прогнилу обшивку цього механічного світу,
вигризаючи паруючу серцевину старої історії,
нічого не очікуючи для себе в майбутньому,
нічого не залишаючи після себе в минулому.

56

А
П
О
С
Т
О
Л
И

Кінець жовтня

1

Тішитись із такого сонячного часу.
Осіннє повітря, витікаючи з долин, натрапило
на загати понад Атлантикою і не здатне тепер
вирватися, зупиняється, тьмяніє, заливає собою
пасовища та береги.

57

Коли все зміниться та спалахне і голоси
на холоді втратять свою хрипкувату
розміреність, ніхто не згадає,
як зеленим вогнем
в тумані горіли важкі квіти
листопадової капусти.

Цілу ніч перекочуються вагони,
й провідники в них, як солдати останнього
урядового батальйону, підтримують вогонь у печах.
Доки підіймається дим над дахами нічних поїздів
і ще не розірвано зв'язок поміж нами,
ми будемо діставатися міст і сподіватися,

що залізниця в країні працюватиме до останнього,
даючи нам із тобою шанс.

І ось це тепло і історії, які ти розповідаєш,
схожі тепер
на букіністичні магазини —
я все вже читав,
але так люблю цей досвід чужого життя,
чиєїсь любові.

В жовтні лишається твій розпач
від неможливості змінити бодай слово
у книгах поетів, яких
ти тепер читаєш,

лишається твоє здивування від того,
що робиться в наших серцях
за нашої з тобою відсутності.

58

А
п
о
с
т
о
л
и

2

За потягом, у тумані, стояли фургони,
циганський табір,
що пустив коріння. Діти виганяли
з трави диких котів,
біжучи за ними сухою землею.
Чоловіки сиділи під дверима фургонів,

проводжали потяг із недовірою — мовляв,
куди можна приїхати в такому тумані,
коли корови щоранку приносять молоко,
наче архангели добру звістку.

Хтось із пасажирів розповів:

— Іноді на них тут влаштовують облави.

Передають у новинах: стільки-то
осіб було затримано й відправлено
на історичну батьківщину.

— Це куди? — запитали в нього. — В Індію?

— В Сваляву.

59

У Сваляві на них чекають дванадцять баронів.

Сидять собі за дубовим столом

в центральному ресторані

й слухають радіо, в якому крутять для

них теплу музику. Офіціантки ходять

довкола, мов чаплі, і діти ховаються під столом.

Світло падає з високих немитих вікон,

і голоси лунають на кухні — батьківщина

для кожного з нас починається там,

куди нас виганяють

із райського саду.

І ось ми з тобою перебираємо речі,

готуючись до зими, і цей перехід

від тепла до холоду
додає злагодженості
нашим з тобою сумнівам.
Хай облава омине ваші фургони і захриплі пси
не винюшать у повітрі ваші хатні гіркоти.
Хай усі мисливці, послані поцілити ваші серця,
виходять коров'ячими стежками
на далекі передмістя. Бо все, з чим маєте
справу — духи й тварини в чорній траві.
Заговорюєте до них, доторкаєтесь
до невимовлених і неназваних
спалахів вогню.

60

А
П
О
С
Т
О
Л
И

Таких, як ви, загублених, завжди будуть
боятися й оминати.

Діти будуть зганяти з гнізд наполоханих птахів.
Птахи, заспокоївшись, вертатимуться
на власні гнізда.

3

Так довго в дорозі,
що розгублене ними між шпарок у палубі яблуневе
насіння приживається в волозі й поросі.
Дорога — це час, потрачений нами на розуміння

свої загубленості. Дерева виростають
на кораблях, що рухаються ріками.

І ось восени кораблі
вгрузають в мул і стоять
серед води і темряви.

Що ти знаєш про дерева? Дерева пускають коріння
в трюми й машинні відділення,
добираються до присмеркових глибин
і тих закутків, де сховано
сухе зерно й запаси питної води.

Що вони мають тепер робити
на кораблях, які повільно йдуть на дно,
обтяжені листям і гіллям?
Коли будеш думати про дерева,
думай про всіх, кого ти бачила в своєму житті,
про довге коріння, яке пов'язує
нас із життям. Коли будеш думати
про зелені яблука,
думай також про тих багатьох, хто працював
на цій ріці, намагаючись хоча б на мить
стримати її течію.

Кінець жовтня.

Жінки йдуть від берега.

Вітер полоще важкі рушники,
мов прапори переможців.

Земля нагрівається і охолоджується.
І ти нагріваєшся і охолоджуєшся
разом із нею.

62

А
п
о
с
т
о
л
и

Полкові барабани

Скільки минуло часу,
скільки всього трапилось,
а вони знову з'являються на вулицях міста,
з якого їх вибивали десять — п'ятнадцять
років тому, з якого вивозили їхні
тіла в теплих шкірянках, що
диміли кров'ю та порохом.

Знову тримаються хідників
та перехресть — підлітки в кросівках
і гостроносих черевиках перекрикуються
в свої телефони, вигукують прокляття
на адресу диявола, котрий веде їх
за собою вперед
до смерті
та забуття.

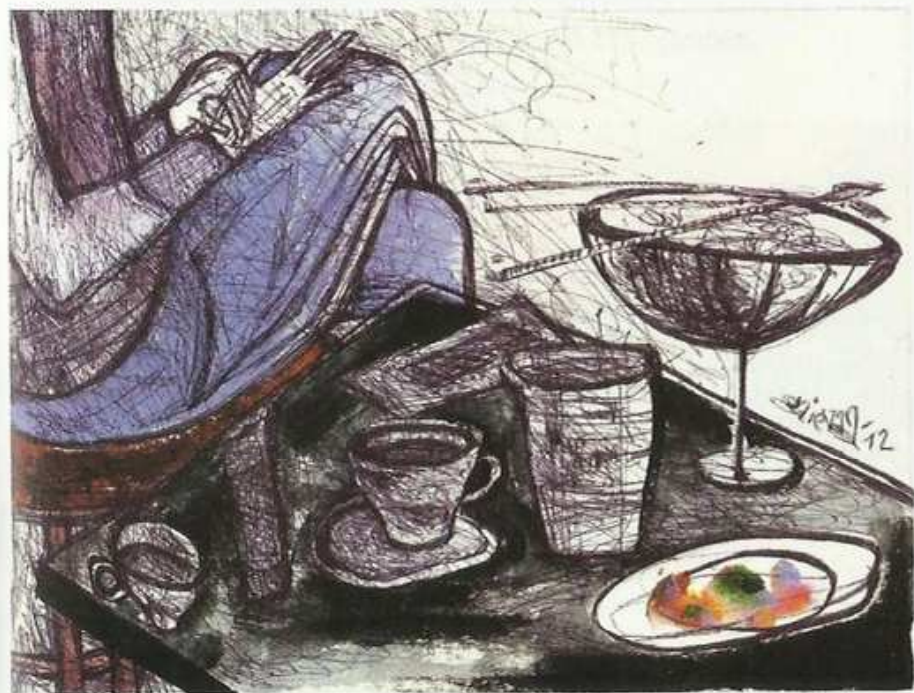
Історія — гральний автомат,
завжди заряджений для тебе

чиїмись руками.
Нічого не трапляється з недогляду,
все повертається на свої місця.
Країна, що пробуксовує в жовтих
снігах депресії, потребує нової крові,
тому безіменні агітатори
знову вербують на спальниках
і в трамваях цих юних бойовиків,
завтрашніх генералів,
готових стати до великого переділу,
готових битися за кордони,
лаштувати погроми
в офісах та на автомийках.

Не залишай мене, вітчизно,
не виїжджай услід за зірками,
лишайся зі мною в присмеркових парках
із залізними коробками гральних автоматів,
які хтось зарядив чорними
серцями підлітків.
Якщо і ти залишиш мене,
чи стане мені впевненості
бити в полкові барабани,
відправляти їхні листи,
вести кореспонденцію
з дияволом?

Спробуймо ще раз:
час повертається на старі помешкання
і не знаходить там наших слідів.
Діти все такі ж відважні
в своєму небажанні здаватись без бою,
тому крокують за барабанщиками,
в своїх кросівках, спеціально створених
для того, аби переходити
в наступ.

Не залишай нас, надіє,
тієї пізньої золотої пори,
коли ми будемо ділити здобич,
із відчаєм знищуючи
запаси любові
на військових складах вітчизни.

Співай, сирено!

66

А
П
О
С
Т
О
Л
И

Історія знає багато прикладів,
коли людині випадало керувати обставинами,
підкорювати своїй свідомості
непіддатливу матерію повітря,
і воля та упевненість зрушували
з місця захололі від неробства трамваї.

Найбільш яскравим прикладом є, звісно, я.

Коли вона приїхала і поселилася
в цьому готелі на кілька діб, мала з собою
лише одну валізу з речами.
Зате там було кілька суконь, які вона
планувала одягати на вечері
з діловими партнерами.

І вже першого вечора ми сиділи в її ванні.
Черевики тягли мене на дно, вона була
у своїй вечірній сукні, мокра і ділова,

схожа на сирену, якщо ви справді
можете уявити сирену
в готельній ванні,
у вечірній сукні.

Нам усім випадає вибирати з того, що
дарують нам провидіння й випадок.
Вибір невеликий, а проте і цього
вистачає, аби виловлювати дощові краплі
поезії й злизувати їх гарячим язиком
з віконного скла.

І той, хто зберігає в собі здатність
відрізнати смак і масштабність любові,
на яку він не має жодного права,
ніколи не зможе подолати
спокуси заступити за край,
зайти за розвішані на подвір'ї
простирадла, за якими
ховаються наші видіння.

Мої сирени, мої радіоведучі,
ви, зі своїми освідченнями та декламуванням,
ви, зі своїми неймовірними зап'ястками
й мокрим волоссям —
ви співали, доки руйнувалась ця картонна країна,

співали, доки горів літній день,
співали, доки спливав відпущений вам час
і остуджувалася вода.

Залишаючи її до наступного вечора,
до обов'язкової неминучої зустрічі,
я озирався довкола й помічав середину червня —
таку глибоку у великому місті.

Всі перехожі на вулицях прихильні до нас,
якщо бачать в небі за нами
ці неймовірні спалахи та вогні.
Жодні обставини не здатні опиратись людині,
наділеній волею та упертістю.

Незабаром в повітрі запахне запиленим листям.
Швидко просохне одяг, рваний нею, як
шкільні підручники.
Завтра зранку вона здасть свій номер,
заплатить за битий посуд,
залишить назавжди це місто.

Ісус у таких випадках воскресав

Вона перераховує птахів на гілках.
Птахи дивляться у вікна, мовби прочани.
Всі їхні галасливі родини рухаються
в бік коптських монастирів,
маючи при собі лише запаси
своєї віри, котра заважає їм
летіти в розрідженому повітрі.

Вона їх усіх перераховує, звіряючи
записи та спостереження, роблячи
правки в своєму нотатнику.
Цей великий перепис птахів, що
залишають нас, — їй буде чим зайнятись,
даючи собі раду з усім цим пір'ям,
що забивається між сторінок.

Це ще не зима, це ще не та пора,
коли слід загортатись у тишу і
запалене листя, коли слід тримати
горло в теплі, ніби музичний інструмент.

Ще будинки наповнені світлом,
наче пляшки водою, а вона перераховує
їх, не вміючи ні з ким домовитись,
не вміючи нікого ні в чому переконати.

Тому що жоден із нас не надається
до переконання. Ми лише стоїмо під
осіннім небом і ловимо листя на
хитру наживку. І він теж не надається
до переконання, не береже
своє горло.

70

А
п
о
с
т
о
л
и

Вона навіть готова померти,
аби нарешті з ним домовитись.
І готова потім воскреснути,
аби добити його по-справжньому.

Любити тебе навіть по смерті

Ти пам'ятаєш той підозрілий будинок,
заселений якимись невітшними зомбі?
Після пошуків житла, снання на стільцях
і у ваннах, після кількох ночей готельної печалі
ти торкалася пальцями його цегли,
і вона була тепла й груба,
наче свиняча шкіра.

Пам'ятаєш того старого, який трапився нам на сходах?
Притиснувшись до стіни, аби пропустити,
він завмер, дивлячись услід настороженим поглядом.
Як він ловив кожен твій рух,
замерзло задивляючись угору,
доки в потоках сонця й пилу
спалахували твої порцелянові литки,
горіли твої солодкі коліна.

Сержант, який вів його справу, питав розгублено
й недовірливо:
— Ну як же так? Місяць! Минув цілий місяць!

Ви що — не помічали, що він зник,
що його немає? Цілий місяць?!
— Ну що ж, — виправдовувався я, — це був найкращий
місяць у нашому житті.
— Ну а запах? — Не міг заспокоїтись сержант. —
Ви що — не помічали запаху?
— Ну що ж, — не погоджувався я. —
Живі тут пахнуть не краще.
— Ви знаєте, що він помер в ліжку? Просто над вами.
Проїв собою матрац,
стік на підлогу. Ще трішки — зішкрібали б його зі стелі.

72

А
П
О
С
Т
О
Л
И

Невимовне літо починалось тоді за нашими вікнами,
гіркі новини передавали по державному радіо,
і якби я міг померти, я би помер під ті новини.
Ти візьмеш моє серце, коли воно зупиниться, ти наповниш
його надією, щоби воно знову забилося в твоїх руках.
Що він говорив, дивлячись тобі услід?
Що він міг сказати, побачивши тебе?

Любити тебе навіть по смерті.
Я буду любити тебе навіть по смерті.
Ми чекаємо на неї, аби вилітати в повітря,
пробиваючи в темряві тунелі та ями.
Давай, старий зомбі, рухай кінцівками,
підспівуй смерті, підігравай їй на
розбитому банджо.

Засуджений, але непереможений

Ей, пасажире з розбитим вантажем,
з кров'ю в кишенях пальто, з золотом у шлунку,
що ти крутишся на переїздах і дратуєш псів?
Що ти чекаєш на своїх мішках із зібраною
провідниками білизною?

74

А
П
О
С
Т
О
Л
И

Чекаю, що колись випадково шлюзи відкриються
і мене винесе звідси в теплу і неторкану безвість,
яку так люто охороняють вівчарки.
Чекаю, що вони хоча би раз помиляться
і залишать без нагляду цей перехід,
коридор у нічному повітрі.

Ну і що там, у твоїх валізах?
Що там — за підкладкою твого одягу?

Там усе, що потрібно, аби ніколи не повертатися назад:
іграшки, які я розгризав, щоби побачити їхні хребти,
і фотокартки поетів, чиї очі я виколовав
від любові та осуду,

Прямо-таки усіх?

І навіть мене?

І навіть тебе, смерте,

і навіть тебе.

76

А
П
О
С
Т
О
Л
И

Розділ третій

Фляга

+ + +

І жінка з чорним, як земля, волоссям,
яку я знаю вже стільки років,
живе собі, не переймаючись зовсім,
поміж вогнів і вечірніх мороків.

Поміж світла й гарячого листя,
поміж стін і пташиних криків,
поміж підземних русел, що переплелися,
поміж усіх своїх снів і фріків.

Вона ходить собі на стадіони й ринки,
ховаючи в куртці телефон і флягу.
І я готовий палити сусідські будинки,
щоби вона звернула на мене увагу.

Я готовий позбавити міста керування
і на портвейн перетворювати озерну воду,
лише б вона, згадуючи про моє існування,
писала мені листи про життя і погоду.

Я готовий влаштовувати на її вулиці страйки,
лише б бути ближче до її ніжності й люті
і слухати всі її втомлені байки
про те, з ким вона спить і кого вона любить.

Я вигадую нові літери та розділові знаки
і вб'ю всіх старих поетів, які ще щось пишуть,
щоби вона забувала те, що могла знати,
щоби вона дивилася в темряву й слухала тишу.

Небо за її вікнами буде холодне й зелене.
Дощ буде заливати пам'ять її невичерпну.
Хай забуває про все.
Хай забуває навіть про мене.
Лише про мене хай забуває в останню чергу.

80

Ф
л
я
г
а

+ + +

Кожного разу, коли вони зустрічалися,
коли сварилися і сперечалися,
все перекочувалося і не закінчувалося,
і кожного разу повітря засвічувалося,
з очей виганяючи найменший сумнів,
і історія їхніх дивних стосунків
не мала продовження і жодного змісту,
але варта того, щоби її розповісти.

Коли вони втомлювалися і поверталися,
коли вивірювалися і не віталися,
боролися вперто зі своїми видіннями
і говорили тільки з псами і тінями,
вони трималися болю і відчаю,
знаючи, що тільки їхньою вбивчою,
понівеченою, північною ніжністю
можна посперечатися з вічністю.

І коли їх вчергове ламало і кидало,
і планети над ними пливли розхитано,

коли їх знаходили ранками тихими,
відслідковуючи їхнє дихання,
вони зупинялися в мороці теплого
й освітлювали навколишню темряву
зірками, сигналками й сірниками,
переплітаючись язиками.

І кожного разу, коли їх відспівували,
відстрілювали і хором підспівували,
ніби життя кримінальних ангелів
вчитували з церковних Євангеліїв,
переповідали їхню історію,
темну, спотворену і нескорену,
переписану,
недоговорену,
ними самими
вкотре повторену.

+ + +

Усе, що ти побачиш уві сні —
твої аеродроми запасні,
трава в басейнах і птахи в депо,
осіннє пересіяне тепло,

усе лежить під товщею морів,
й команди торгівельних кораблів
виловлюють із вугільного тла
підводних духів ламані тіла,

не сплять до ранку, збившись зі шляху,
минають темінь — мічену, суху,
з вогнем і льодом в серці та душі
вганяються в негоди і дощі.

І капітани чорної зими,
тікаючи від втоми та тюрми,
вже сваряться заведено в імлі,
затоплюючи власні кораблі.

Пропалюють ракетами туман
і висипають щедро в океан
печальний чай цейлонських узбереж.
Тепер і ти до ранку не заснеш.

84

Ф
л
я
г
а

+ + +

Я бачив, як ти записуєш чужі адреси
на серветках, рахунках і в телефонах,
як хвилюєшся, вчитуючи щось із преси,
і виглядаєш знайомих в нічних вагонах,

як бажаєш усім машиністам злагодженої роботи,
як спілкуєшся з митниками, ніби з братами,
пояснюєш їм, як спинити і перебороти
серце полів, що б'ється під снігом, мов під бинтами.

Як розшифровуєш назви рослин і станцій,
що трапляться їм на шляху зі сходу на захід,
як непомітно вкладаєш до теплих школярських ранців
бомби й ікони, що створять надійний захист.

І ті з них, хто слухав уважно твої поради,
ніколи вже не повернуться на свої обжиті вокзали.
І дирекція залізниці, підраховуючи збитки і втрати,
випитуватиме в свідків, що вони бачили і що їм казали.

І оскільки ніхто не знає, де їх тепер шукати,
де вони запалюють тепер золоті семафори,
де вони шукають зірки і читають карти,
і де туман уночі наповнює їх коридори,

про них забуває останній колійний товариш,
і на їхніх ґанках ростуть трави перегірклі стебла,
і лише ти одна про них усіх пам'ятаєш,
тому що й вони усі пам'ятають лише про тебе.

86

Ф
л
я
г
а

+ + +

«Доки минала і ця весна,
і вода забивала старий водогін,
я намагалась, — писала вона, —
говорити щось тобі навздогін.

Я знала, що ти десь неподалік,
збираєш складне подорожнє тепло
й ведеш зупинок внутрішній лік.
Але що з тобою насправді було?»

Я міняв свої паспорти,
я захищав сумнівні права,
і переїжджав залізничні мости,
і перекладав випадкові слова,

і залишав на ранок міста,
і зупинявся, де тільки хотів,
доки натруджена тиша густа
підіймалася від портів.

Доки вигадувались імена,
доки минала вся ця пора,
і кожна пасажирка сумна
мені була немовби сестра.

І коли туман заливав до тла
повітряні коридори й стежки,
на півдні, в країні, в якій ти жила,
росли циклонів троянди важкі,

і ти робила все навпаки,
і слухала вночі голоси,
й брали цукор із твоєї руки
трамваї, ніби домашні пси.

І коли мої друзі, без жодних порад,
співали мені щось знайоме й гірке
і питали, чому я вертаюсь назад,
я відповідав приблизно таке:

«І я, і вона, і кожен із нас
наділені часом. І тільки час
поєднує нас і кудись жене
і триває, аж доки весь не мине».

+ + +

Це і є життя —
її серцебиття,
її медичні картки,
її проїзні квитки,
кожна з її речей,
фарба довкола очей,
час, який минає,
коли вона засинає.

Це й була боротьба —
чорна скашна труба,
братні хрипкі баци,
вимотані голоси,
вересневі міста,
вся її гіркота,
терпкість, яка зникає,
коли вона замовкає.

Коли стирає листи,
залишає пости,

падає в ліжко своє.
Коли усе, що є:
подорожні мішки,
бібліотечні книжки,
бите армійське взуття —
це і є життя,

коли застуда стара,
коли вона завмира
і говорить: стривай,
давай пізніше, давай
іншим разом, бери
випалені прапори,
які я сама несу,
в нас ще стільки часу.

В неї місяць в руці,
змії в рюкзаці,
співи в голові —
злагоджені,
хорові.

+ + +

Колись вона жила в цьому будинку
і поверталася серед ночі додому,
минала школу і трамвайну зупинку,
яку перенесли кілька років потому.

Коли була зима й вона не мала роботи,
сусіди бачили, як вона сидить і читає,
дивлячись на засніжені дахи напроти,
схожі на рисові поля в Західному Китаї.

А влітку, коли приходили ранки
і зливи стягувались і виливались,
у барі внизу юні американки
пронизливо співали і цілувались.

Цілування було безкінечно довге,
співали вони жагуче й фальшиво.
Я сподіваюсь, їй тут завжди було добре,
не було порожньо і не було паршиво.

Сподіваюсь, усі ці безнадійні поети,
що постійно тут крутяться в тузі й бентезі,
хоча би іноді позичали їй сигарети
і присвячували свої жахливі поезії.

92

Ф
л
я
г
а

+ + +

Я чекав, коли закінчиться це тепло,
як закінчується вугілля на кораблях,
спливе туманом, ніби його не було,
відійде сонцем на вересневих полях.

А ось коли воно закінчилось і попереду тільки зима,
і щоби обійти її — потрібні роки,
я зупиняюсь і думаю, що мене тут трима,
що мене зупиняє дотиками руки?

Мене завжди тримали чужі голоси,
які я щоранку чув за своїм вікном,
продавці в крамничках та безтурботні пси
під небесами, вибіленими вапном.

Мене хвилювали нетривкі холоди,
які проступають в повітрі з потойбічних меж
і охолоджують втомлене серце води,
аж воно зупиняється в решті-решт.

Тоді чоловіки і тихі жінки
в темних кімнатах ховаються до пори
і викидають зранку готельні важкі рушники,
мов при капітуляції прапори.

Тоді сніги збираються, мов птахи,
напроти вокзалу, зчиняючи гвалт і рух,
і сідають насторожено на залізні дахи,
і вихоплюють наполохано хліб із дитячих рук.

І падають без зупинки та вороття.
Мов дирижаблі, поміж деревами усіма.
І щоби їх оминати, не вистачає життя.
І щоби їх перейти, потрібна ціла зима.

Тоді лише срібне повітря й глибокі поля.
Випадкових снів золота земля.
Тоді лише твого серця неспокійна хода —
гірка, наче вода,
солodka, наче вода.

+ + +

Ріки завжди її роблять іншою,
скільки б вона їх не перепливала,
вони обступають її чеканням і тишею,
і тиша ця залягає в ній, довга й тривала.

Ріки виповнюють її звички і рухи,
зігрівають її піском, сіллю та очеретом,
течуть повз неї на Південь без смутку й напруги,
і повітря над ними гірчить листям і теплим медом.

Ріки завжди її позбавляють спокою,
і печалють гирла з затонулими баржами,
їй шкода рибалок над нічною затокою
й безпритульних птахів над мокрими пляжами.

Тоді вона собі не знаходить місця,
й слухає птахів голоси крикливі,
і животом, наче теплим місяцем,
відчуває, як надходять припливи.

Вона навіть схожа на цю воду чимось,
чимось вони подібні з темною течією.
Мені здається, вона багато чого в неї навчилась —
зникає разом з нею,
повертається разом з нею.

96

Ф
л
я
г
а

+ + +

І коли відлига зупиниться на горбах,
і коли дерева стоятимуть в темних снігах,
свіжий стишений вітер, зірвавшись від узбережжя,
доторкнувшись, відчує тепло на її губах.

Її шкіра світла, як срібло у молоці,
ніби втома, яка приходить наприкінці,
мов зимова ріка, засипана зорями й снігом,
вздовж холодного русла якої стоять мерці.

Але вже минув цей гіркий листопадовий ріст,
просування снігу в темінь грудневих міст,
ці потоки повітря й води на нічних причалах,
нетривкої застуди ламкий невідчитаний зміст.

Це вже потім, коли тумани дійдуть сюди,
затопивши мости й лунки приміські сади,
вона стане щось говорити про чорні притоки,
про човни в снігах, важкі від остуди й води.

Через те, що всі промовлені нами слова
переплетені між собою, як вереснева трава,
і за всім, промовленим нами, вже проступає
збитий подих вологи, музика горлова,

залиши при собі ці повітряні ями тепла,
цю легку недовіру, що вперто її вела —
і коли вона зупинялася й завмирала,
і коли її не було,
і коли була.

98

Ф
л
я
г
а

+ + +

І кожна з рік,
яким утрачаєш лік,
які чекають, зникаючи, неподалік,

кожна з них,
покірних і мовчазних,
щось постійно приховує між берегів і криг.

І скільки б ти
не ступав на її мости,
ніколи не знаєш, як їй важко текти.

Бо чорна ріка,
але крига така тонка,
ніби вода між пальців тобі витіка.

Ніби сувої тче
і торкає тебе за плече,
і навіть не думай, куди ця ріка тече.

... Так і вона —
тиша і глибина
ховають стільки пітьми, що постійно зрина,

стільки слів,
споминів і голосів,
річкового піску, що на дно осів,

що хочеш чи ні,
чуєш, мов уві сні,
як у ній затихають приголосні і голосні.

100

Ф
л
я
г
а

І все, що є, —
лише бажання твоє
занурюватись у воду, що дихати не дає,

і попри бої
та всі порахунки свої
просто триматись її, триматись її.

Розділ четвертий

Камені

I

Ми говоримо про міста, в яких ми жили
і які відходили в ніч, мов кораблі у зимове море,
про міста, які раптом утратили здатність опиратись.
Про те, що відбувалось на наших
очах, як циркова вистава, під час якої гинуть усі
акробати й веселі клоуни, і ти дивишся на це
заворожено, не відриваючи погляду,
непомітно виростаючи
серед циркових декорацій.

Щось подібне сталося і з нашими містами —
їх просто відібрали в нас, доки ми сиділи й сміялись,
дивлячись, як хитрі клоуни з пітними долонями стрибають
крізь вогняні обручі, лишаючи
по собі запах паленої шкіри,
горілий дух пекла, який вони
приносили в наше життя.

+

Ми згадуємо тепер усіх, з ким доводилось
перетинатись в одних коридорах.
Двірники й нічні продавці хліба,
сірі, мов обгортковий папір, квартирні злодії,
таксисти з клаксонами замість сердець,
діти, які виростили поміж старих меблів,
що пахли лісом та морем.
Ціле місто робітників і дрібних перекупників,
щемкої базарної бідноти, яка розганяла своїми
криками осінній туман.

104

К
а
м
е
н
і

Перехожі, з якими разом доводилось потрапляти
під дощ на трамвайних зупинках,
старі пролетарські замашки, вагони підземки,
набиті безробітними, мов магазини патронами.

Які слова подяки й розуміння
висловлювали ми долі за те,
що кинула нас серед нічного
співу цикад до глибоких під'їздів, за те, що
над нашими головами горіло це приміське
повітря, здатне перепалити залізо і камінь.

+

І ось тепер ми говоримо про тих,
хто відібрав у нас наші міста,
про міста, які помирають, ніби домашні тварини,
про те, що нас позбавили ключів та паролів,
за допомогою яких ми відчиняли двері лікарень,
проходячи поміж світлом і темрявою ранкових аптек,
де зблискувало на ранковому сонці
все знеболювальне цього світу.

С
е
р
г
і
й

Ж
а
д
а
н

Все так, нам не буде боляче, ми просто збираємо речі,
рушаючи вслід за вогнями, які світять нам із п'ятьми.

105

+

Хто прийшов до влади в наших містах?
Хто ці чоловіки з тисячею голок, всаджених в горло,
від яких їхні голоси стають холодними й небезпечними?
Хто ці крикливі клоуни,
котрі стоять і вирішують,
чи слід пробивати нашим будинкам серця й випускати
з них теплу малинову кров?

Їхня політика — бите скло,
яке вони сиплять тобі під ноги,
примушуючи рухатися за ними, не стояти

на місці.

Їхня політика — це канати замість краваток
на їхніх шиях, міцні мотузки,
за які їх підвішують, коли вони
виходять із гри.

Ось вони сходяться всі разом, в своїх
чорних костюмах, схожі на сажотрусів,
на сажотрусів, що прийшли до влади і тепер
просто не знають, з чого їм починати.

106

+

К
а
м
е
н
і

Але запитай у них, що вони зробили з будинками,
в яких ми жили, чому вони виловлюють, наче
псів, усіх, хто бачив їхні обличчя без гриму.
Запитай, що у них там, під чорною тушшю,
і коли вони нарешті залишають у спокої
понівечену інфраструктуру дерев,
коли вони повернуться туди, звідки прийшли
і звідки їх насправді ніхто не кликав.

+

Ей, сажотруси,
ваші збиті долоні,
в які ви б'єте, плескаючи від задоволення,

занадто багато фарби і крові запеклось
у вас під нігтями.

Ви пролазите в наші помешкання
через вікна й балкони,
ви прослизаєте в наші життя, виносячи з них
спокій і впевненість.

Ваша гнила пропаганда, якою ви засипаєте
підвали й дахи, вона розкладається просто між нами,
отруюючи водойми,
з яких ми вперто намагаємось пити.

+

І тому що нам ніколи не повернутися в ті будинки,
на ті загальні кухні, де повітря було червоним
від сонця і снігу, тому що навіть пам'ять вони
випалюють своїми машинами,
я говорю про холод, про тонку павутину помирання,
яка з'являється в дитячих кімнатах
і коридорах, що виходять
просто в минуле.

+

Бо чим є наші спогади?
Наші спогади — це прапори, які ніхто не опускає,

незважаючи на те, що влада
давно і надовго змінилась.

Бо доки ми дивилися, як золоті птахи з палаючими
язиками вилітали з рукавів чергового циркача,
доки ми заворожено слідкували, як із наших кишень
безнадійно зникають монети й ключі від поштових скриньок,
доки ми всі були закохані в увесь цей цирк,
вони перекуповували нашу пам'ять,
всю нашу нерухомість, скажімо, наше
нерухоме небо або нерухомі планети,
що стояли за нашими вікнами.

108

К
а
м
е
н
і

Вони просто робили свою роботу, доки ми
намагались відчути, як час виникає
й починає світитися в темному
прокуреному просторі циркової вистави.

+

Фінанси — це повітря, яким ми дихаємо,
пояснювали вони,
і коли нас позбавляють цього повітря, наші легені
розриваються, наче торпеди.
Ми знаємо ціну твоєму минулому.
Ми знаємо ціну твоєму голосу,
який ти тримаєш при собі, ніби столове срібло.

Ми знаємо ціну всім твоїм сумнівам.

Ми знаємо ціну всій твоїй злості.

Фінанси — це трава, яка не обов'язково належить тому, хто підстригає газони.

Для нас ці міста — лише канали,

в яких ми полюємо на чорних акул

фінансової стабільності,

лише озера, наповнені

потопельниками,

яким ми теж знаємо ціну.

+

Але нам із тобою, на кого нам нарікати?

Ми самі здали їм все, що в нас було.

Ми здали їм міські рослини і пам'ятники поетів.

Ми здали наші підвали й будки для ремонту взуття.

Ми просто стояли й дивились,

як наші міста зникають в грудневому тумані.

Тому давай, повертайся,

ще можна все відіграти.

Вони все одно не можуть вибити з нас нашу

прив'язаність до цієї географії.

Вони нічого не зможуть вдіяти, якщо ти повернешся

і все пригадаєш.

Наговорюючи знову те, що встигло забутись.
Витягуючи з пам'яті імена, як інструменти з футлярів.
Вибираючись на піщані дюни дитячих снів.

Щоби нічого не втратити.
Щоби все повернути.

110

К
а
м
е
н
і

II

Тоді все лише починалось, і ночі були такими короткими,
що сни не встигали снитись,
виснучи в повітрі, ніби сонячний пил,
і заважаючи спати.

Все лише виникало, висвічувалось, як вогонь,
і кров вибухала у вугільних затоках ночі.
Того безкінечного літа, на розпечених
вулицях, в місті, яке нам ставило голос,
життя видавалось близьким і таким зрозумілим,
воно віддавало тепло,
ніби ванни, наповнені
дощовою водою.

+

Десь там, між тих коридорів,
гарячих газових плит, на яких підігрівалось
червене небо, я пам'ятаю, нас тримав разом
присмак вогню на піднебіннях, голос свободи

на сходах, позбавлений страху голос
нашої свободи.

І все життя вміщалося у кількох будинках
на одній із тихих вулиць,
і всі розуміли, що нас тримає тут наша спорідненість,
наша зануреність у глибоку воду надії,
доки буде битись останнє серце за відчиненим
в ніч вікном,
доки можна почути щасливий жіночий стогін,
від якого діти вві сні посміхаються
і просипають ранкові сеанси кіно.

112

К
а
м
е
н
і

+

Ті жінки, що ховали під одягом кожна своє
впольоване темне сонце,
ступали колючими ковдрами,
мов птахи жовтневими полями.

І шкіра в них була сухою, наче листи про погоду.
І дощова вода робила їхнє волосся міцним,
як корабельні линви.

Тоді вони повертались довгими коридорами,
які наповнювались запахом дощу й трамвайним дзвоном.

Їхні животи були теплі, ніби підземка взимку.
Їхні голоси були чорні, як шкільні футбольні поля.
Їхні нігті були такі холодні влітку й такі гарячі пізньої осені.

+

Як вони швидко виростили,
як навчались цієї повільності рухів
та поглядів, як їхня шкіра набувала стиглості й глибини.
Дорослішаючи, вони ставали схожими на водойми,
в яких нарешті з'явилась риба.
Як вони вперто вишукували свою любов,
довго цілуєтесь, так довго, що ти встигав забути їх імена,
так довго, наче ділилися з тобою киснем,
аби ти міг дихати
в отруєному пропагандою місті.

Дорослі жінки, які втратили все в цих коридорах печалі,
грілись щоранку на загальних кухнях,
палячи газ, підігріваючи небо.
І газ, вириваючись із забуття,
світився в темряві тьмяними соняхами,
мовби хтось подавав сигнали бомбардувальникам,
які мали прилетіти й розбомбити ці
кухні.

+

Чоловіки, з серцями, перемашченими
бензином, охороняли будинки
від випадкових протягів,
зачиняючи двері на всі замки,
виганяли в розчинені вікна
птахів, що залітали на кухні,
хапаючи з жерстяних банок
гіркі кавові зерна.

114 +

К
а
м
е
н
і

Їм так добре велось тоді.
Вони виходили зранку на сходи та вулиці,
і життя тривало лише для них,
і весь їхній поношений одяг і спортивні торби,
в яких вони носили тютюн
та складені ножі,
робили життя впорядкованим,
як ранкові газети.

+

Тепер, коли все це минуло, я можу сказати,
що в містах, в яких ми жили, змінились насамперед

обличчя. Вони втратили спокій та рівновагу
і набули якоїсь холодної відчуженості.

Я говорю про голоси тих чоловіків та жінок,
які зникли назавжди з вулиць і парків.

Запалюючись, мов планети,
від любові та бідності,
злітаючи з орбіт,
вони розбивались в пил і морок.

І тому, що мені не випаде
більше побачити їхні тіні,
тому, що вони не залишили по собі жодних
коментарів, я проговорюю вкотре їхні складні
і призабуті імена, переконуючи їх, що насправді
вони все робили вірно, опирались, як уміли,
знаючи, що не можна просто здавати все,
з чим ти так довго жив.

Що потрібно відстоювати свої квартали,
виганяти божевільних із палаючими газетами в руках,
які намагаються все підпалити.

+

І тому, що нам не трапиться повернутись
до засніженого мовчазного міста, яке ставило нам голос,

де таке несамовите тепло підіймалося щоранку
з люків та шахт підземки,
де школярі крали в книгарнях збірники віршів
і хімічні, мов атаки, олівці;
тому що ми назавжди загубили його в минулому,
залишили його, ніби траншеї, в яких мали померти,
мабуть, тому всі наші розмови про нього
переповнені такою гіркотою і відчаєм.

+

116

К
а
м
е
н
і

Але тоді, тієї зеленої ночі,
нікому з нас не йшлося
про жоден вогонь,
що міг би випалити ці будинки.

Ми вживалися в наші міста,
як в шкільну форму,
ми слухали, як надвечір
наші сусіди повертаються з фабрик та контор.

І коли вони засинали, в їхніх снах
кораблі проходили крізь зимове море.
А коли за ними з'являлася смерть,
вони лежали в темних костюмах,
як теплі гільзи в кишенях апостолів.

Тоді ще нічого не можна було передбачити.

Не можна було зарадити

утратам і вигнанню.

Хтось врїзав нові замки

в двері тих будинків, хтось наглухо зачинив усі вікна,

і тепер птахи боляче б'ються об скло,

намагаючись залетіти до дитячих кімнат.

С
е
р
г
і
й

Ж
а
д
а
н

+

З пам'яттю завжди так,

вона ніби тепла дощова вода,

зібрана в глеки й пляшки —

нікуди не зникає,

але поступово й невідворотно,

непомітно й печально

втрачає

своє

тепло.

118

Коли відновиться рух
на віддалених ділянках,
поєднуючи між собою біженців, які ховались
усі ці місяці в чорних портових норах,

К
а
м
е
н
і

коли відійде ця зтяжна зима,
з усіма її застудами і хрипкою говіркою
вуличних співаків,
я теж стоятиму на привокзальній, з кулаками
в кишенях,
видихаючи рване повітря березня,
з тими, хто вцілів і вижив, хто всі ці дні
відстоював право наших кварталів на свободу і легкість,
разом із тими, хто вперто переховувався,
не даючись до рук,
хто на власній шкірі відчув вогонь та свинець,
які падали уночі
замість зимових дощів.

+

Саме тоді, саме тоді в сутінках з'явиться потяг,
на який ми так довго чекали,
саме тоді безкінечна кількість вагонів почне прибувати
на головний вокзал міста,
яке ці подорожні колись залишили.

І всі, хто хотів повернутись, обов'язково повернуться.
І їм нікуди не подітись від тих міст, з яких їх виносило
уздовж залізничного полотна.
І ми — всі, хто зібрався тут цього дивного вечора,
коли сонце і місяць літають над нашими головами, мов
літальні апарати,
коли ворони кричать над нами,
ніби футбольні фанати,
ми намагаємось говорити про наші міста,
які ми так легко здали.

+

Тоді вони почнуть зістрибувати на перони
й викидати крізь вікна
свої валізи з тисячею наклейок, сміючись та
обіймаючись, передаючи по колу пляшки
з гарячим піратським ромом.

О, кричатимуть, все сталося так, як і мало статись,
все повернулось на свої місця,
і ми знову стоїмо під
найчорнішим із небес,
яке робило нас терплячими й наполегливими.

Ось ми ступаємо знову на солодку землю
станції нашого призначення,
тепло алкоголя обпалює
нам піднебіння,
і, співаючи, ми повертаємось до міста,
яке зовсім не змінилось,
анітрохи не змінилось.

120

К
а
м
е
н
і

+

Ось лише дихається тут щоразу важче,
так, ніби до повітря хтось додає всі наші розчарування,
і потрібно мати справжнє бажання не задихнутись,
аби далі дихати таким повітрям.

Ось лише не дораховуємось дерев за вікнами, і будинків
на вулицях, і псів на подвір'ях,
наче невидимі снайпери вибивали найбільш гарячі
серця наших нескорених міст —
серця дерев, псів та будинків.

Хтось довго й послідовно все тут випалював,
вибивав стару цегляну кладку, як вибивають
зуби у вуличній бійці,
перетворював наші міста на темні
металеві коробки, напхані битим склом і
старими газетами.

Хтось вводив до наших міст чорну армію страху,
підтягував на запасні колії
вагони, вантажені безнадією.

+

Ей ви, всі, хто зібрався тут цього вечора,
коли так легко згадуються імена тих,
кого ми не змогли захистити,
коли такою темною кров'ю повняться
дерева, які вистояли всю цю навалу і весь цей вогонь.

Тому що ми говоримо про міста,
які давали нам право голосу,
ми говоримо про те, що ніхто наразі нас цього права
не позбавляв, і потрібно виговорювати все,
що ми пам'ятаємо.
Голос триматиме нас разом
цієї довгої осені,

голос даватиме сили нашим горлянкам,
котрі й без того звикли перекикувати
трамваї та радіостанції.

Іди на мій голос, рухайся слідом за моїм диханням,
що вони зроблять нам, доки ми можемо
почути один одного,
як вони зможуть примусити нас замовкнути,
доки ми самі цього не захочемо?

122

К
а
м
е
н
і

Їхня злість розрахована на мовчання,
їхні ефіри просто не витримають наших голосів.
Їхній прес розчавлює тих,
хто погоджується під нього лягти.

Але чим вони будуть захищатись,
коли ми всі заговоримо?

На що вони будуть тиснути, коли ми вийдемо
захищати наших вуличних псів?

Як вони пояснять, чому ми
повинні відмовлятися від нашого
голосу?

+

Ми говоримо про осінь, яка огортає нас усіх,
всіх, хто зібрався між цими оркестрами і воронами,

Про щемку акустику міста, яка робить наші слова
особливо
легкими.

Ми говоримо про серце нашого міста, темне
від втрат і опору, ми говоримо про його ламані
в бійках кістки, про сльози і піт, які
виступають у нього наприкінці робочого
тижня.

+

Ще нічого не втрачено.
Ще все можна відіграти.
Ще все залежить від нас, від нашої пам'яті,
від любові всередині нас.

Говори, говори, головне, щоб хоча би хтось говорив,
дуже важливо, щоби завжди можна було почути наш із
тобою голос.

Дихай, дихай, біженцю, роби свою роботу,
не давай їм схопити тебе за зябра.

Все лише починається.
І, повертаючись додому з концертів та мітингів,

ти відчуваєш, як міцно тримають тепло
підземні камені твого міста.

Примітка. Текст «Камені» створено за співпраці з Гете-Інститутом в Україні.

Текст був написаний для проекту «Вулиця ігор — ігри на вулицях. Діалог про перспективи мистецької та соціальної реконструкції», ініціаторами якого виступили Гете-Інститут та Центр сучасного мистецтва «Совіарт».

124

К
а
м
е
н
і

Розділ п'ятий

Коментарі

Герої, апостоли, жінки і міста

1

Їх часто зображували на давніх іконах — у той час, коли святі займалися пророцтвами й дивами, вони займалися економікою. Рибалки й будівельники, військові й торговці, пастухи й безробітні — біблійний пролетаріат, чию присутність дивним чином теж можна розгледіти за діяннями пророків та апостолів. Перебуваючи увесь час дещо збоку, займаючись своєю, необхідною для всіх щоденною працею, вони відновлюють храми й переганяють череди, святкують за столами й чинять розбій, ходять урочистими натовпами й слухають випадкових проповідників. Для них, за великим рахунком, всі ці проповіді й виголошуються, адже не будуть проповідники говорити один до одного. Проповідництво — справа публічна, вона так чи інакше передбачає присутність публіки, невтаємниченої та непосвяченої в кухню їхніх осяянь та прозрінь. Саме ця публіка вимагає відповідей та передбачень, чудесних зцілень і неочікуваних воскресінь. Саме ці неназвані персонажі, котрі

стоять на групових новозавітних зображеннях за спинами головних дійових осіб, і викликають особливий інтерес, з огляду на власну окремішність, невключеність у прописаний порядок речей, з огляду на свою відстороненість і недовіру до того, що відбувається. Можливо, це загалом особливість усіх групових фото — розглядаючи їх, пізнаючи знайомі обличчя, пригадуючи імена й фіксуючи вирази облич, ти так чи інакше звертаєш увагу на невідомих тобі персонажів, на тих, хто стоїть осторонь, подалі від центру, заступивши за коло й відразу ж ставши напіввидимим, напівприсутнім. А проте кожен із них, тих, хто є на зображенні, хто так чи інакше пристав до загального гурту, опинився в певному місці в належний час, не може лишитися зовсім непоміченим, не може цілком уникнути згадки. Героїв обов'язково потрібно згадувати й називати поіменно. Навіть якщо вони на це не заслуговують.

+

Герої ховаються в темряві, зникають у брамах та провулках, зачиняють двері під'їздів і розчиняються в часі. Героїв складно розрізнити за одягом і поведінкою, за лексикою та жестами, їх не помічаєш на вулицях і в конторах, на вокзалах та критих ринках. Погляд вихоплює їх хіба що з кримінальної хроніки, де вони раптом переміщуються з периферії зображення в самий центр подій, вихоплюються нізвідки, заповнюючи собою простір, ламаючи лаштунки, пробиваю-

чи полотно, на якому зображені горішні маршрути й державні кордони. І ти раптом бачиш, як над ними горить повітря, і тіні лежать у них під ногами, мов прапори ворожої армії, й заводські труби за їхніми спинами випльовують у розгублене небо дим і полум'я щоденної боротьби, і все стає зрозуміло — справжні герої завжди вийдуть із сутінків, аби розбудити тебе від сну та забуття. Вони підірвуть цей світ, знищуючи комунікації й спалюючи вагони, вони громитимуть акваріуми в ресторанах, випускаючи на волю мешканців глибин, вони перевертатимуть поливальні машини й розбиратимуть трамвайні колії, виводячи тебе зі смутку, вони наговорюватимуть свої прості історії, повертаючи до життя, з якого ти так наполегливо тікаєш.

Тому що історії справжніх героїв завжди доволі прості — це історії про народження та родинний затишок, про материнство й батьківську зброю, про міцний усталений побут, про родинні свята і втрати, поминки й колядування, тривожне дорослішання і наростання досвіду, про школу й друзів, кров, залізо та чорну фарбу книжкових сторінок, про чорні кімнати реальності, подвійні стіни й невидимі двері, про ґрати на вікнах твоєї свободи, які ти перепилюєш на уроках праці, про верстати й футбольні м'ячі, про зрізи повітря, за якими чується серцебиття майбутнього, про спроби обібрати тебе, залізти тобі до кишень, витрусити їх, відібрати в тебе твої ще теплі речі, про золотий відтінок жіночої шкіри, про розбиті серця, жовані вулиці приватного сектора,

оплавлений сонцем віск передмість, про холод прокидання і вологу механіку літніх туманів, про дощ, котрий будить її зі сну, про повітря, яке нагрівається від очікування, про вербування й пропаганду, про колективну радість криміналу, про спільну вину та особисту відповідальність, про характер і сльози, про рани — вогнепальні й ножові, зашиті й забинтовані, криваві й болючі, про стигми вуличних перестрілок, про сліди від розп'яття на злодійських долонях, про шрами, порізи та опіки, про сліди протесту та непокори, про мітки пам'яті, згадки про облогу та відступ, про смерть у бою і воскресіння в спогадах друзів, про те, що нічого не запам'ятовується таким, яким було насправді, що вся пам'ять цього світу формується виключно нашим бажанням скоріше все забути, про інші важливі речі — історії справжніх героїв стосуються речей важливих і печальних, про які можна і промовчати, але краще все ж таки розповісти.

+

Існує багато речей, котрі об'єднують справжніх героїв і котрі можуть зібрати їх в одному приміщенні, роблячи причетними до тієї чи іншої історії. Скажімо, звички. Звичка спати в одязі, з запаленою сигаретою в пальцях, при ввімкнутому світлі, з псами під ліжком, з павуками в кишенях, доки на кухні полум'я газу випалює світанкові тіні, а в холодильнику лежать заморожені жіночі серця, й ластівки кружляють собі за вікном. Спати й розглядати уві сні свя-

щених китів, в чиїх черевах печально сидять, чекаючи свого часу, піймані аквалангісти, котрі так легковажили господніми знаменнями й технікою безпеки. Спати й рахувати дні, які вони мають провести в своїх згорілих помешканнях, перш ніж рушити в черговий похід за славою та багатством, перш ніж їх викинуть на вулицю озвірілі кредитори, перш ніж за ними придуть убивці в одязі місіонерів й почнуть змагатися за їхні душі, позбавляючи їх тіл. Спати й розмовляти уві сні з бібліотекарками й охоронцями супермаркетів, з масажистками з підпільних салонів і офіціантками з готельних ресторанів, говорити з батьками, які не пізнають твого голосу, й сусідами, котрі не пам'ятають своєї адреси, шепотітися з ними, викрикувати голосно їхні імена, розлякуючи псів під своїм ліжком.

Або звичка прокидатися по обіді, користуватися чужим посудом і позиченим одягом, простроченими продуктами й чужими мобільниками, читати випадкові книги, знайдені в коридорах, і не відповідати на дзвінки, ввалюватись надвечір в заклади, звідки їх викидали вчора вночі, приходити без попередження в гості до друзів, котрі вчора просили їх назавжди зникнути, намагатися домовитись про кредит із людьми, котрі їх ненавидять, заговорювати з настороженими нічними перехожими, чіплятись до чужих псів, до незнайомих жінок, до недовірливих патрульних. Звичка триматись до останнього апельсинових вогнів нічної торгівлі, теплому залізу кіосків, вітрин із запасами життя та енергії,

не відступатись від них, чого б це не коштувало, платити ту ціну, яку від них вимагають невидимі перекупники. Десь на ранок повертатись додому і, перш ніж заспокоїтись і заснути, обов'язково відкрити нову пачку цигарок, обов'язково її почати, не випадаючи зі сну, не відводячи очей від китів.

132

К
О
М
Е
Н
Т
А
Р
І

Об'єднує робота, яка забирає так багато часу. Все, що пов'язане з роботою, потребує співучасті й розуміння, потребує компаньйонів, котрі би так само ризикували своїм життям. Робота забирає в них усі сили й віру, вона поєднує їх, наче вбивць, скажімо — вбивць свого часу, тому, коли вони збираються разом, вони й не говорять про щось іще окрім роботи. Всі вони мріють про можливість змінити обставини, зіскочити з цього трамвая, що тягнеться печальними зимовими ранками, позбутися всіх обов'язків, а насамперед — позбутися керівництва. Бос викликає в них лють. Коли вони збираються разом, вони завжди вигадують сто нових способів, як його позбутись. Вони вигадують дивовижні способи отруєння й самоспалення, тисячу методів повільної болючої смерті, неймовірні варіанти помсти його дітям, онукам, та — обов'язково! — дружині. Про дружину боса вони ведуть окремі бесіди, оскільки це так само стосується їхньої роботи, можливо навіть — більшою мірою.

Окрім роботи й улюблених звичок їх об'єднують вороги. З ворогами вони виростають і живуть усе своє довге життя, з ворогами вони воюють, вороги оточують їхні будинки

й підпалюють вагони метро, в яких вони добираються на роботу. З ворогами вони ведуть перемовини й укладають угоди, ділять сфери впливу й розмежовують територію. Справжні герої повинні відтінюватися своїми ворогами, інакше вони, герої, починають винищувати один одного, а кількість їх і так не надто велика, аби вони відстрілювали собі подібних. Вороги роблять їхні рухи обережними й вираженими, вороги примушують їх продумувати кожен наступний хід і передбачати наслідки можливих помилок. Присутність досвідчених і підступних ворогів викликає в нас співчуття до героїв, примушує нас із захватом та напруженням слідкувати за тим, як розгортається ця громадянська війна між сусідніми під'їздами, слідкувати, затамувавши подих і поставивши всі свої заощадження на перемогу однієї зі сторін. Вороги наповнюють життя героїв рішучістю й мудрістю, а їхні будинки — зброєю та динамітом, змушують їх маневрувати й не заспокоюватись, шукати нові варіанти й триматись давніх друзів.

Але найбільше об'єднують, звісно, поминки. Там вони всі сидять плече до плеча, з друзями та ворогами. І говорять про любов.

Говорять натяками, не відкриваючись, мов досвідчені гравці, не торкаючись головного, оминаючи подробиці. Говорять про жіночі плачі та істерики, про сварки і примирення, про втечі й повернення, про сльози та задоволення — про

все те, чого не розгледити на іконах і не вичитаєш у кримінальній хроніці. Хоча воно все там насправді присутнє. Більше того — вся кримінальна хроніка й формується за рахунок любовних переживань та освідчень, вся вона спричинена, якщо вже говорити відверто, пристрастю і зрадами, будь-яке вбивство інкасатора обов'язково зумовлене любовною втомою і задумане в ліжку тихої ранкової пори, коли вона лежить поруч, знесилена запавши в сон, а він уважно розглядає її родимки, і помічає перші зморшки під її очима, і хоче лише одного — за будь-яку ціну залишити її коло себе, не дати їй зникнути, мати змогу завжди торкатись її волосся, котре вранці пахне сном і морською водою. І як ти поділишся всім цим із друзями, як ти розповіси про все це ворогам? Як можна ділитись подібним досвідом із перехожими, міліціонерами та священиками? Ось вони й тримають ці історії при собі, ділячись ними хіба на поминках та інших сімейних урочистостях, де всі настільки перейняті народженням і смертю, що можна говорити їм що завгодно, все одно не зрозуміють. А якщо і зрозуміють — все одно не повірять.

Іноді вони говорять про релігію. Бо релігія, як і любов, заповнює їхні легені, і хочеш не хочеш — маєш видихати її, аби зовсім не зупинилося серце. До релігії вони ставляться, ніби до обраної професії — серйозно й відповідально. Не надто її афішуючи, але й у жодному разі не соромлячись свого вибору. Справжні герої завжди мають релігійні

переконання, можливо, це два стани, найбільш для них звичні та природні — постійна закоханість і тверда віра. Віра примушує їх триматись давніх законів. Любов спонукає їх ці закони порушувати. Віра скеровує їх у темряві, любов робить темряву безкінечною. Віра, як і любов, стає причиною їхніх воєн, етнічних чисток, демократичних революцій та економічних проривів. Тому більшість їхніх історій і стосуються насамперед віри та любові, як елементів взаємозалежних і взаємовиключних. Релігія взагалі базується на оповіданні історій, історії цементують будь-який набір символів та приписів. Міцний сюжет, із купою праведників, гнівними застереженнями та обов'язковим справедливим судом наприкінці здатен об'єднати навіть найбільш дикі й непокірливі натовпи мирян. За сюжетом завжди тягнуться спрагли й зневірені — потенційні герої, воїни та завойовники. Їм потрібно дізнатись, чим усе закінчиться, хто виживе і якою буде покара. Тому релігія, цей внутрішній опій, завжди присутня в житті героїв, так чи інакше. І, помираючи, вони не мають при собі нічого, крім натільних хрестиків, молитовників у кишенях шинелей і ляльок вуду в шкіряних мішках.

+

Що іще потрібно знати про героїв? Справжні герої, ті, чиї історії потім перечитуєш та переповідаєш, ніколи не вигадуються. Усі вони існують в дійсності. Іноді вони забу-

ваються, іноді пригадуються. Художники зображують їх на іконах. Письменники роблять усе можливе, аби не розповісти про них правду.

2

136

К
о
м
е
н
т
а
р
і

Що насправді лишається в минулому? Лише те, що ти не наважився забрати з собою, чого ти позбувся більш-менш свідомо та безболісно. Минуле озивається голосами й тінями, пізнаючи які ти озиваєшся у відповідь, не даючи цим голосам остаточно зникнути, а тіням — кінцево розпастися в повітрі. Минуле подібне до торгівельних складів, наповнених різнобарвним і коштовним непотребом. Іноді ти повертаєшся сюди, аби віднайти необхідні тобі речі, про існування яких давно забув, а тут раптом щось сталося, змінилися обставини, й ти змушений порпатись у звалених до купи тканинах та коробках, перебирати книги й черевики, рвати папір і розмотувати нитки, намагаючись відшукати те необхідне тобі свідчення часу, ті речі, без яких твоє минуле не вкладається в повноцінну гармонійну картинку, порушуючи спокій і розладнюючи сни. І все, що можна відшукати поміж цього краму, все, що зносилося сюди дбайливими руками невідомих тобі вантажників, все це й виповнює той простір, що лишається за тобою в минулому. Усім цим заставлено було кімнати, коридори та балкони, валізи, холодильники та багажники, шафи, письмові столи та горища. І весь цей безмір предметів і речей є,

можливо, найважливішим свідченням твоєї тут присутності, тим спадком, що після тебе лишається.

Більшість історій, віршів та балад наповнені зсередини чужими речами, химерними предметами повсякденного вжитку, про які часто забуваєш, але які потім неминуче пізнаєш. Поезія — це і є великий каталог речей, без яких життя персонажів, побут головних героїв видаються незручними й неправдоподібними. І твоє легковажне ставлення до цих речей, твоє нехтування ними ніколи не минається просто так, обов'язково потім боляче б'ючи по спогадах і пам'яті. Оскільки не можна нехтувати самою тканиною часу, полотном світла, котре тебе щоранку опалює, павутиною реальності, що пролітає за вікнами. Речі, які відчують кожен твій порух, реагують на твоє дихання й завмирають від твого крику, складаються в слова та фрази, відтворюють графіку строф та друкованих сторінок. Справою літератури є предмети, з якими ти щоденно маєш справу, особливо ті з них, без яких ти просто не вмієш обходитись, до яких ти звик настільки, що саме їхнє зникнення, помирання й знищення є найбільш точним свідченням часу. Ці речі характеризують тебе й видають із головою, обтяжують і роблять твоє життя нестерпним, вони нагадують про давні обставини й дають поштовх до оповідання чергової історії. Потім, згадуючи всі ці сюжети, згадуючи героїв — головних і випадкових, негідників і красунь, апостолів та перевізників, повертаючись до їхніх промов та вчинків, заяв і жестів,

ти нашттовхуєшся на розкидані ними речі, на загублені ними рукавички й носовички, бритви, олівці та окуляри, розгромлені ними меблі й порвані ними простирадла, покреслені ними папери й списані ними щоденники. Натрапляєш і починаєш їх перебирати, намагаючись зрозуміти, наскільки важливими були вони для чоловіків та жінок, для підлітків та пенсіонерів, що потрапили до твоєї чергової історії. Намагаєшся зрозуміти: про що тут ішлося? Як починалася ця історія і чим вона закінчилась? Так, саме ця.

+

138

К
О
М
Е
Н
Т
А
Р
І

Вона завжди мала при собі кросівки для бігу. Оскільки більшість часу перебувала в дорозі, їздила на різні бізнесові зібрання, з кимось домовлялась, комусь звітувала, щось підписувала, проводячи таким чином цілі тижні в дорозі. А щойно поселившись у черговому готелі, підійнявшись до себе, спланувавши день і зробивши кілька дзвінків, переодягалась, взувала кросівки й бігла на вулицю.

Біжучи вулицями, людина загалом має особливий погляд, вона помічає вазони на підвіконнях і печальних хворих за лікарняним парканом, над її головою спалахують крила птахів, а таксисты, прокидаючись в своїх автівках, дивляться їй услід зачудовано, не розуміючи, звідки вона тут узялась і куди так швидко зникла. Мабуть, це не найкращий спосіб знайомитись із архітектурою — вона навіть не встигала

запам'ятати назви вулиць, які щойно пробігла, фіксуючи лише велику кількість червоного й зеленого в цьому липневому ранковому палахкотінні — зелень дерев і червона цегла будинків лишалися їй на згадку, їх вона й буде бачити, повертаючись подумки в те літо, до того дивного міста.

Потрапляючи вночі до її кімнати, ти завжди наштовхувався на її одяг, котрий лежав повсюди — на підлозі, на стільцях, на ліжку. Вона легко обходила його в темряві, тримаючи тебе за руку, й ти ішов за нею, майже наосліп, нічого не помічаючи, крім цього одягу, про який потім згадував у першу чергу — короткі літні ночі, її гаряче напружене дихання, дихання загартованого джоггера, дихання жінки, котра пробігла не один десяток кілометрів порожніми ранковими проспектами, дихання, що поступово заспокоюється, оскільки починається ранок і вона приходить до тям і просить тебе забратися звідси куди-небудь. І ти поспіхом збираєшся, завважуючи в кутку її кросівки, проклинаючи все на світі й дякуючи небесам, що дають подорожнім можливість зупинитися в цьому готелі.

Хоча, якщо згадати уважніше, на пам'ять спаде багато інших, не менш важливих і не менш промовистих деталей: її кулькові ручки, які вона постійно забувала в барах та на рецепції, одноразові виделки і ножі, котрі вона завжди мала при собі, оскільки не довіряла закладам громадського харчування, візитівки різних магазинів та салонів, що їх

вона складала в паспорт, а оскільки паспорт теж завжди мала при собі, на випадок поселення до нового готелю, то й візитівки ці постійно траплялись їй на очі. Вона легко знайомилася з перукарями та масажистами, з паркувальниками й таксистами і, виїжджаючи з міста, лишала по собі купу ненадійних приятелів і підозрілих друзів.

140

К
О
М
Е
Н
Т
А
Р
І

Тому що могло залишитись по ній? Як можна переповісти все те, що вона говорила, лежачи на підлозі готельного номера й дивлячись новини англійською мовою? Що з цього всього може потрапити до твоєї історії, якщо ти надумаєш скласти її до купи? Ти ніколи не зможеш переконливо розповісти про твердість її шкіри й легкість її подиху, про тепло її светрів і задимленість її кімнати, в якій цілу ніч горіли сигнальні вогні, скликаючи сторожові дирижаблі, що збились зі свого маршруту. Ніколи й нізащо не можна передати інтонацій, з якими вона освідчувалась в коханні й розповідала про свій бізнес, ніхто й ніде не відтворить співів, які лунали з її душі. Кожна спроба викласти цю історію логічно й послідовно приречена на невдачу, оскільки ти сам ніколи не міг зрозуміти: де тут логіка, в чому тут послідовність, звідки вона виникла, куди вона потім так безнадійно пропала. Просто маєш справу з цими торгівельними складами, зі списками та каталогами, із щедрим наповненням власної пам'яті, з її невичерпністю і невимовністю. Минуле підштовхує до оповідання історій, до писання віршів, за допомогою яких ти намагаєшся систематизувати забуте

й відновити незрозуміле. Поети подібні до працівників канцелярій, вони ведуть облік усіх світових катастроф та особистих звітяг, вони складають реєстри смертей і воскресінь, всією своєю щоденною діяльністю безтурботно прискорюючи кінець світу. І апостоли, які відповідають за всі книги, написані в цій країні, повертаються з нічної зміни, заходять до поетів у їхні контори, аби відмітитись і піти додому, до наступних пригод, до наступної робочої зміни.

Поети можуть хіба що фіксувати, оскільки чим вони можуть зарадити всьому почутому? Вони виловлюють із чужих оповідей найбільш важливу інформацію, відновлюють за уривками й шматками біографій усю послідовність подій, всі причини, що примушували мешканців цього міста будувати барикади й переходити на бік урядових військ. Прописуючи свої рядки, вибудовуючи літери, поети насправді намагаються хоча би якось зарадити тому хаосу значень та натяків, з котрих складається минуле, намагаються зачепитись бодай за якісь свідчення, за якими можна буде скласти повну картину того, що передувало відлигам, повеням і затемненням сонця.

+

Апостоли і розбійники, котрі з'являються з минулого, котрі виходять із темряви, ніби з гущавини опівнічного парку — вони дихають одним із тобою повітрям, вони орієнтуються

на вогні, що світять тобі з мороку, і тому не можна відганяти їх від себе, не можна ігнорувати їхні застереження та прохання про допомогу. Страчені найманці й військові комісари, циркові атлети й підступні коханки, підпільники, вигнанці та серійні вбивці, імена яких вичитуєш із підручників історії — вони нікуди не зникали з обжитого міського простору, вони завжди лишались поруч, як складова однієї безперервної череди зречень і надбань, як частина спільного багатоголосся, котре можна почути в коридорах університету чи переходах залізничного вокзалу. Вони не залишали це місто, знаючи, що втрата їхніх біографій може виявитись фатальною. Оскільки на чому можна буде вчитись, коли їх не стане, на чий помилках, на чий перемогах? Нам дісталась ця громіздка коштовна спадщина — їхні капелюхи та зброя, черевики та уніформа, ранці, біноклі та бортові журнали, їхні атестати й партійні посвідчення, золоті прикраси й срібні кулі, зжовклі газетні вирізки й чіткі відбитки їхніх пальців на конвертах у поштових скриньках. Я би ніколи не зважився говорити про них як про тих, кого немає, всі вони й далі займають у моєму житті багато місця, можливо, навіть вони займають найкращі місця, навіть не думаючи комусь ними поступатись. Герої і провокатори, божевільні та генії, діти, підлітки й постарілі зомбі з противним характером, чоловіки, яких я поважав, і жінки, від яких я божеволів, письменники, які вбивали в мені любов до літератури, й актори, які гримувались від старості й сорому. Нам усім лишаються наші валізи з улюбленими реча-

ми, з нерозібраними паперами та апостольськими посланнями. І ми тримаємо їх, ці валізи, торби та дипломати, де-небудь на дні шафи з одягом, знаючи, що доки все знаходиться в наших руках, доти є ймовірність згодом у всьому розібратись, дати всьому раду, розкласти все за своїми місцями. Ні від чого не відмовляючись і нікого не зраджуючи.

Це як із мешканцями готелів — зранку вони прокидаються в своїх кімнатах, маючи все при собі, всі свої речі й документи. Підходять до вікна, спостерігають за рухом сонця, за маневрами птахів, помічають жінку, котра пробігає внизу, легко й нечутно, ніби тікаючи від власної тіні.

3

Про жінок він говорив різне, жінки, — стверджував, — забезпечують зміну сезонів. Все так і відбувається: ти думаєш, зима — це коли випадає сніг. Нічого подібного — насправді це вона прокидається десь по обіді й, не вилазячи з ліжка, починає плакати, мовляв, кінець грудня, а жодного снігу, і птахи в парку зливаються з чорним ґрунтом, відкритим, наче рана. І говорить так, ніби це ти винен, що немає снігу, ніби це ти вранці, доки вона спить, вибираєшся на темні вулиці й згрібаєш сніг, що випав за ніч, до підвалів, люків водогону і торб випадкових перехожих. І вона, зрештою, вилазить із-під ковдр, і натягує на себе чоловічі светри, і довго гріє руки під гарячою водою, нишпорить

кімнатами, відшуковуючи все, що вчора так послідовно губила й розкладала — телефон і записник, ключі, комп'ютер і візитівки, кладе всі речі на свої місця, так що вони, ці речі, безнадійно губляться. А вже потому робить собі чай і виходить на балкон. Стоїть і розглядає рівну небесну поверхню, швидко замерзаючи, проте вперто не бажаючи залишити свою повітряну варту. І чай в морозяному повітрі так відчайдушно пахне Цейлоном, і вона так наполегливо обпікає пальці об гарячу кружку, що сніг врешті-решт не витримує і починає падати. І так цілих три місяці.

144

+

К
О
М
Е
Н
Т
А
Р
І

Натомість улітку вона спокійна й розважлива. Влітку її шкіра втрачає це відчуття темряви, що минає, відчуття неба, що рухається. Вона перестає реагувати на час, не помічаючи, як після безкінечного дня поступово западають сутінки і сухий обрій виповнюється фарбами й вугіллям. Улітку її шкіра тепла, мов пісок, і навіть уночі не втрачає цього тепла, оскільки літні ночі надто короткі, аби щось змінити. А ось літні дні довгі та розмірені, і немає жодного сенсу слідкувати за часом, його раптом стає так багато, що слідкувати за ним — те саме, що слідкувати за змінами в темряві, яка тебе оточує: не зрозуміло ще, хто за ким слідкує. І годинник у неї на руці — лише прикраса, котра зблискує під сонцем, не виконуючи жодних функцій. Усі функції перебирає на себе повітря, воно штовхає її вперед гарячими провulками й зу-

пиняє в темних задушливих брамах, куди не потрапляє світло. Влітку вона ловить сонце, воно лишається на її одязі та волоссі, гріє її долоні та литки, засліплює її, відбиваючись у вікнах контор і трамваїв. Трамваї влітку так довго стоять на кінцевих зупинках, що, зайшовши до них і сівши коло вікна, вона за якийсь час виходить і простує пішки, минаючи зупинку за зупинкою, відчуваючи, як багато в неї лишається часу і як багато в неї лишається зупинок.

+

А найцікавіше з розмовами, з тим, що вона розповідає при зустрічах. У чоловічих розмовах такого не трапляється — чоловіки зазвичай стримані й мовчазні, вони коли й розповідають, то або відразу починають хвалитись і перебріхувати, або надійно приховують важливу для себе інформацію, тож, поговоривши, ти так нічого й не розумієш. Натомість вона завжди розповідає про себе так відверто, ніби ти лікар і вона боїться, що, недорозповівши чогось, ускладнить твою роботу, не дасть тобі змоги поставити єдино вірний діагноз. Тому говорить про все: про чоловіків, які їй сняться, ходять уночі її помешканням, тихо пробираються на кухню, дістають із каструль і мисок будильники й телефони, висипають із пляшок пісок та зерно, відчиняють квартирки, запускаючи в кімнату запах листя й диму. Говорить про жінок, із якими приятелює, які щоранку скаржаться їй на дивні звуки за стіною, на птахів, що зазирають до вікон, на голоси

в коридорах і на погрози в літературних часописах. Говорить про забобони, про формули та коди, про цифри, за допомогою яких відчиняються двері й відступають війська, розповідає про дітей, котрі трапляються їй на вулиці, переказує їхні розмови, відтворює сварки двірників та безпритульних, згадує всіх знайомих регулювальників, описує будинки, в яких була, рекламує кріплені вина, від яких її мова стає терпкою та повільною і слова переплітаються між собою, мов трава після дощу. Але головним чином говорить про всі свої кохання — надбані і втрачені, зловлені й зневажені, викрадені й загублені, відверті й підпільні, щасливі та приречені. Кохання, що виникали раптово й несподівано, кохання, котрі вона ретельно вибудовувала, кохання з присмаком вогню та металу, кохання з залишками нічних скандалів та ранкової тиші, кохання, які вона швидко проживала й до яких потім увесь час поверталася, від яких боронилася й якими врівноважувалася. Говорить, пригадуючи й фантазуючи, забуваючи й переставляючи все місцями, захищаючи друзів і звинувачуючи подруг, розкриваючи криваві таємниці й показуючи місця злочину. Називає адреси, де їй було добре, показує подвір'я, на яких вона втрачала віру, скаржиться на підземку, що робила її самотньою, відновлює в пам'яті автобусні маршрути, що кожного разу повертали їй сили. Повторює імена своїх наречених, говорить, як їй із ними велося, що їй у них подобалося, чому вона не могла без них жити, як вона всіх їх, зрештою, позбулася. Можливо, їй необхідно, аби ще хтось знав ці важ-

ливі для неї речі, можливо, навпаки — для неї все це нічого не вартує, тому вона з такою легкістю наговорює свої історії та притчі, але так чи інакше, говорив він, за жінками потрібно записувати, і якби, скажімо, Святе Письмо записували за жінками, воно було б значно більшим в обсязі. Та й світ, додавав він, був би іншим, якби Святе Письмо записували саме за жінками. У цьому світі було б значно більше пристрасі. Й значно менше хрестових походів.

+

Це так нерозбірливо з її боку, — говорив він, — переповідати мені свої історії. Що мені тепер із ними робити? Я знаю про неї більше, ніж її мама. До того ж мама знає про неї речі значно пристойніші. Мама навіть не здогадується про її стосунки з алкоголем та керівництвом. Мама може лише підозрювати щось про її ставлення до чоловіків. Я вже не говорю про ставлення до жінок. Що її мама знає про зимове море, яке забиває дихання і обпалює пальці рук, про вино, яке п'ється, аби зігрітись, але яке насправді випікає холодом горлянку, від чого твій радісний крик повниться кригою? Хіба мама бачила коли-небудь ці старі шпаківні, в яких нам випадало зупинятись і ночувати, з ковдрами й пледами, старими ліжками й розхитаними кріслами, без освітлення та опалення, проте з вікнами, що виходили просто в ніч, посеред якої колихалося море з усіма своїми рибалками? Хіба мама може знати про відтінки її

шкіри, про її спів, що пахнув мадерою, про те, як вона довго не могла заснути, як вона ховалась від темряви й шуму, якою вона була витривалою і невтомною, якою була ніжною та переконливою? Що мама може знати про її рухи уві сні, про монети й пігулки, що висипались із її кишень, про її насторожений голос зранку, коли вона прокидалась і пригадувала все, що було, після чого все починалося спочатку, ніби приплив, який ніколи не дає тобі надії на продовження й ніколи не залишає тебе у спокої.

+

148

К
О
М
Е
Н
Т
А
Р
І

За великим рахунком, про що їй ще розповідати, як не про себе? Усі події її життя вкладаються в короткі нехитрі історії з подвійним дном. Оскільки за оповідями про навчання й закоханість, про втрату подруг і життєві здобутки, про мандри, втечі та постійні зради стоїть мова дорослішання й виростання, мова відданості та зневіри, втіхи, прихильності та відрази, одним словом — велика мова любові, якою вона користується в повсякденному житті й на державній службі. І літери, які вона лишає по собі, які виписує помадою в записниках, хімічними олівцями на шпалерах у вітальні, маркерами на кахляних стінах і пальцями на замерзлих вікнах, складаються в один простий і зрозумілий йому шрифт, читаючи який він отримує необхідну інформацію. Такі собі прогнози погоди, яка ніколи не міняється, гороскопи підступності й дезінформації, теле-

грами з різдвяними привітаннями, які постійно губляться на поштових відділеннях, тож і читають їх лише листоноші. Кожен із нас лишає по собі ці літери й знаки, щоденникові записи, безкінечне сумбурне листування, за допомогою якого ми намагаємось порозумітись, але зазвичай сваримось і назавжди лишаємось ворогами.

+

Так, — пояснював він, — саме листування. Вона зберігає всі свої листи — старі, в пожовклих конвертах, писані круглим дитячим почерком, на кількох сторінках, ілюстровані різними квітами, мурахами та зображеннями літаків, що падають в гори. Ці листи лежать в окремій коробці, ніби інструкції, якими вона керується. Вона час від часу розповідає, як їй бракує паперових листів, бракує спілкування з листоношами, багатоденного чекання кореспонденції, виписування віршованих рядків, переписування найбільш важливих місць, пересилання листівок та фотокарток, хапання за чужий голос, за невідомі інтонації, читання поміж рядків, формулювання найголовнішого, западання в мовчанку, викреслювання старих адресатів, хапливі й нервові пошуки нових. Вона постійно й невтомно посилає повідомлення зі свого телефону, — говорив він, — я отримую їх зранку й серед ночі, вдома і в дорозі, вона помиляється номерами й іноді повторюється, але я розумію, наскільки для неї це важливо — прописування недоговореного,

закріплення пройденого, знищення того, що збереглося. Іноді вона пише з помилками, іноді пише в риму, іноді когось цитує, іноді цитує сама себе. Пише про побачене й почуте, про вигадане й перевірене, про втрачене й вкрадене в неї, про будинки, вежі, псів, політику, холод і ріки, ліси й потопельників, дерева, прапори, ліки й церковні служби. Питається поради й вимагає уваги, повчає й свариться, освідчується й демонстративно ігнорує, забуває на якийсь час, потім несподівано згадує і знову починає бомбити своїми повідомленнями, вимагаючи негайної та вичерпної відповіді. Іноді, — признається він, — я відповідаю. Хоча зазвичай просто забираю в неї телефон.

+

Пишучи про жінок, про їхні звички та страхи, про їхні слова і вчинки, ти наперед розумієш, що не напишеш усієї правди. Вся правда має лишатись поза віршами, вона не вкладається в літери, розламає рядки й вихолоджує розділові знаки. У стосунках із жінками є така дивна річ, котра не надається до переказування, щось на зразок ніжності, хоча не зовсім — ніжність усе-таки більш оречевлена, більш присутня в нашому житті. Є щось поза ніжністю, і саме ця штука, ця механіка взаємознищення та взаємозалежності з віршів, як правило, щезає, губиться в складках одягу, западає під ліжка, осідає на дні склянок. Система натяків і прозрінь, щось, пов'язане з вірою — саме цей бік стосунків переважно оми-

нається поетами: свідомо чи підсвідомо вони відчують, що про такі речі краще промовчати, краще лишити їх при собі, краще не чіплятись до того, що все одно минає. Поети загалом народ забобонний, іноді свої забобони вони й приймають за закони версифікації, за принципи римування, тому й пишуть про жінок так, аби не сказати головного. Пишуть про жіноче волосся та прикраси, про одяг та сновидіння, про серця, спогади та переживання, про сміх та застереження, про вагітність, подорожі та повернення, про свої сумніви та переконання, про свою втіху та недовіру, про своє нерозуміння та захоплення, про свій плач та мовчання, свою мужність, відданість, незламність та нестримність, одним словом — пишучи про жінок, вони пишуть переважно про себе. Лише тому, що мають лишити деякі речі собі, не вміють та й не хочуть позбутися їх, озвучити їх і втратити. Ось і намагаються заповнити всі ці порожнини літерами й знаками оклику. І оскільки інакше просто не можна, ми всі сприймаємо цю захопливу гру, гортаємо сторінки, знаходячи лише нам відомі натяки й мітки, лише нам зрозумілі пастки й позначки. Вивчаємо їх, розшифровуючи й запам'ятовуючи, ніби читаємо підручник рідної мови для молодших класів.

+

Бо що їй насправді може снитись? — питався він у мене. Справді, що? Востаннє вона розповідала такий сон: ніби

спадають морози й встановлюється тепла передноворічна погода. І ввечері, коли осідає темрява, виявляється, що навколо зовсім нічого немає. Лише темрява і нічого, крім неї. І тоді Господь лишає всі свої справи й починає прокреслювати на мапах і атласах лінії рік та озер, кордони, нейтральні смуги та демаркаційні лінії, прокреслює маршрути для птахів у повітрі та риб в океані, відчиняє повітряні коридори й закачує нафту в землю країн, які йому особливо подобаються. Нервує, поспішає з цим усім, доки не випав сніг. А вона натомість спить спокійно й безтурботно. Адже знає, що сніг усе одно не випаде, доки вона не прокинеться.

152

К
о
м
е
н
т
а
р
і

4

Кожне вікно, котре запалюється поміж липневого листя, кожні двері, що виводять із темряви, кожна нічна аптека й зачинений банк, кожне подвір'я, заросле травною й засаджене деревами, кожен замók і поштова скринька, номер будинку на стіні й протяги на високих дахах — все було наповнене голосами й шепотом, легким співом і чиймись зітханнями: звичними звуками нічного життя, котре тривало собі, не звертаючи особливої уваги на твою присутність. Міста, до яких ми потрапляємо, загалом рідко реагують на нашу появу — у них достатньо власного клопоту, своїх справ та проблем, аби звертати увагу на кожного

новоприбулого пасажира. Натомість ти, вперше сюди потрапивши, намагався з'ясувати для себе розташування всіх важливих маршрутів та головних нервових точок, із якими доведеться в подальшому мати справу. З'ясовував, ще не чуючи голосів тих, хто своїми історіями наповнює помешкання й коридори, телефонні будки та трамвайні зупинки. Історії ці відслідковувались пізніше, вже після того, як випадало розібратись із назвами вулиць і визначитись із стратегічними об'єктами, які й забезпечували безперервний кровообіг ландшафту, чітку й невтомну роботу його серцевинних клапанів. Тим більше історії переважно й пов'язані були саме з цими об'єктами.

153

Ти сам їх знаходив, випадково й непослідовно, натрапляв на них у темряві, опинявся поруч із ними, серед ранкових дощів. Відразу ж відчуваючи, як десь тут, поруч, на відстані дотику, в сусідній кімнаті тягнуться дроти й кабелі, якими передається вся найважливіша інформація цих кварталів, десь поруч із тобою триває велика щоденна робота з організації життєдіяльності всього цього господарства, всіх цих нагромаджень каменя та зелені, і те, що ти наблизився на таку близьку відстань до головного, до того, що зазвичай приховують — це вже не випадково. Маєш відтепер триматись цих будівель, дотримуватись невидимих правил, нікому нічого не розповідаючи і ні від кого нічого не приховуючи.

+

Контори, в яких переписуються від руки всі приписи цього світу, пивні, де настоюється отрута для ворогів, палаци піонерів та будинки побуту, підземні тунелі й майстерні художників, пункти прийому посуду, наповнені прокламаціями, й спортивні зали, перелаштовані під зали засідань — місто, яке відкривалося всіма своїми дверима, ямами та пустотами, примушує любити й приймати себе з усіма своїми загадками та головоломками, змушує захищати потім усі ці притулки для божевільних та зневажених, підтримувати комуни злодіїв і відвідувати курси снайперів. І ти тримаєшся за таємні комунікації, за незрозумілі місця й трагічні біографії, намагаючись за будь-яку ціну зберегти весь той хаос і впорядкованість, із яких усі міста за великим рахунком і складаються. Адже хаос і впорядкованість теж мають здатність зникати, поступаючись місцем порожнечі й тіням.

154

К
О
М
Е
Н
Т
А
Р
І

+

Іноді мені здається, що хтось вийняв із цього міста найважливіше, скажімо, органи дихання, і дихання його від цього зупиняється й завмирає, і ця аритмічність, завмирання подиху свідчать, що все давно й безнадійно змінилось, все втратило свій початковий вигляд, набувши якихось цілком нових, незвичних і не завжди привабливих рис. Кожен із нас тримається за своє минуле, ніби за тверду

морську поверхню, намагаючись не надто від неї віддаля-
тись. Це все питання невпевненості й страху, сліпа довіра
до знайомих облич та імен, безпідставна переконаність
у тому, що минуле залишиться з нами назавжди, не зра-
дить нас, що від нього завжди можна буде відштовхнутись,
відчуваючи його тепло й упорядкованість. Натомість час
вимиває його, це наше минуле, мов прибережні ґрунти,
розламуючи чіткі берегові лінії, змішуючи всю його узго-
дженість та розміреність. І ти раптом починаєш недорахо-
вуватись якихось важливих речей, не пізнаєш облич і плу-
таєшся в іменах, а головне — помічаєш фатальні зміни
й утрати, котрі сталися з містом, відчуваєш протяг у про-
сторі, бачиш чорні діри в парках і вулицях, в яких назавжди
зникло щось дуже важливе, щось, чого, поза сумнівом,
тобі завжди бракуватиме.

+

Найпростіше, звісно, пов'язати це з ностальгією. Ностальгі-
єю за тими часами, коли всі ми були разом, коли нам усім
цілком непогано велося в цьому місті, коли друзі були мо-
лодшими й виглядали не так поламано, коли ще ніхто не
здався, не перейшов на бік ворога й життя видавалося на-
стільки безкінечним, що початок усіх справ і проектів мож-
на було сміливо відкладати на невизначений термін. На-
справді про жодну ностальгію не йдеться. Ностальгія не має
нічого спільного з твоїм бажанням відстоювати будинки

й приміщення, в яких ти прожив усі ці роки, зі спробами втриматись на цих вулицях, захистити теплу цеглу й суху літню зелень. Не йдеться про спроби триматись за минуле. Жодного минулого не існує. Воно належить виключно твоїм снам, з'являючись разом із ними і разом із ними зникаючи. Натомість існують віконні рами та розбиті двері, мокрі від туману хідники й університетські стадіони, з яких усе це минуле й починалося. Існує незліченна кількість облич та імен, короткі вітання, впевнені рухи, тисяча тисяч історій та біографій, з яких і складається реальність. А вже далі все залежить від тебе — які з цих історій ти зможеш почути, які з них будуть тобі зрозумілі, котрі з них ти готовий будеш переповісти. Постійне багатоголосся, присутність у твоєму житті героїв і зрадників і стають головним предметом розмови, задаючи цій оповіді необхідний напрямок та гучність. І говорячи про міста, до яких ти ніяк не можеш пробитись, шляхи до яких виявляються перекритими й контрольованими, ти оперуєш перш за все цими, давно почутими й легко відтвореними голосами, історіями, що вони переповідали, їхніми повчаннями та настановами, лозунгами й маніфестами.

+

Тобі не лишається нічого іншого, як триматися за місто, яке свого часу відкрило тобі всі свої схованки та потаємні люки. Ти мусиш боронити їх від зникнення та деформації.

Ти приречений заходити, ніби у воду, в порожні вересневі провулки, де листя засипає автівки й з вікон на вулицю викидають старі меблі. Тому що, оминувши їх одного разу, ти ризикуєш утратити їх назавжди, і тоді тобі залишиться хіба що твоя ностальгія — печальне безнадійне бажання жити химерами та вигадками, виправдовуючи свою слабкість любов'ю, а свою невпевненість — ніжністю.

Не лишається нікого, крім перехожих і відвідувачів кав'ярень, пасажирів підземки й мешканців готельних поверхів, котрі визирають зранку в небеса, намагаючись розгледіти сонячні відблиски. Перекази й оповідки, фантастичні сюжети й документальні свідчення — поезія починається там, де чуються голоси, де тривають розмови, де в тебе є співрозмовник, який про щось тебе запитує, не вимагаючи відповіді. Тому так важливо відчувати їхню присутність, так необхідно пізнавати їх на вулицях і вітатися з ними в крамницях, перебирати подумки їхні імена й співставляти їхні свідчення. Доки з чорних ниток часу витворюється безкінечна й оптимістична хроніка опору та криміналу. Доки триває твоя безпосередня участь у житті і формується твоя особиста відповідальність за кожну смерть. Доки на вулиці з теплих під'їздів щоранку виходять герої, апостоли та жінки.

С
е
р
г
і
й

Ж
а
д
а
н

Зміст

Розділ перший Опій

«Ми приїхали поночі, рухаючись крізь пільму...» • 7; «Малий сидів так довго, що змінилася Конституція...» • 10; «Вони сіли за стіл, накритий на всіх...» • 15; «Вони сказали: «За що ти тримаєшся, брат...» • 19; «Південно-Західна залізниця...» • 23; «Мій старий, який помирав, вихаркуючи легені...» • 27; «Ти завжди тримав при собі свою втому...» • 30; «Білі люди — жорстокі люди...» • 32; «І що це була за осінь, з утечами та кредитами...» • 37; «Глибокі подвір'я, на яких уночі не чути нікого...» • 39; «Коли тобі доведеться мати справу з рослинами...» • 41

Розділ другий Апостоли

Єрусалим • 45; Депо • 49; Велосипеди • 54; Кінець жовтня • 57; Полкові барабани • 63; Співай, сирено! • 66; Ісус у таких випадках воскресав • 69; Любити тебе навіть по смерті • 71; Засуджений, але непереможений • 74

Розділ третій Фляга

«І жінка з чорним, як земля, волоссям...» • 79; «Кожного разу, коли вони зустрічалися...» • 81; «Усе, що ти побачиш уві сні...» • 83; «Я бачив, як ти записуєш чужі адреси...» • 85; «Доки минала і ця весна...» • 87; «Це і є життя...» • 89; «Колись вона жила в цьому будинку...» • 91; «Я чекав, коли закінчиться це тепло...» • 93; «Ріки завжди її роблять іншою...» • 95; «І коли відлига зупиниться на горбах...» • 97; «І кожна з рік...» • 99

Розділ четвертий Камені 101

I • 103; II • 111; III • 118

Розділ п'ятий Коментарі

Герої, апостоли, жінки і міста • 127

Літературно-художнє видання

ЖАДАН Сергій
Вогнепальні й ножові

В авторській редакції

Головний редактор *С. С. Скляр*
Відповідальний за випуск *К. В. Шаповалова*
Художній редактор *Т. М. Коровіна*
Технічний редактор *А. Г. Верьовкін*
Коректор *К. В. Шаповалова*

Підписано до друку 20.03.2012. Формат 70x100/32.
Друк офсетний. Гарнітура «Humanist».
Ум. друк. арк. 6,45 + кольор. вкл.
Наклад 10 000 пр. Зам. № 140/03.

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
Св. № ДК65 від 26.05.2000
61140, Харків-140, просп. Гагаріна, 20а
E-mail: cop@bookclub.ua

Віддруковано з готових діапозитивів
на ПП «ЮНІСОФТ»
Свідоцтво ДК №3461 від 14.04.2009 р.
61036, м. Харків, вул. Морозова, 13Б

ГУРТОВИЙ ПРОДАЖ КНИГ ВИДАВНИЦТВА

ХАРКІВ

ДП з іноземними інвестиціями
«Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
61140, г. Харків-140, просп. Гагаріна, 20-А
тел./факс +38 (057) 703-44-57
e-mail: trade@bookclub.ua
www.trade.bookclub.ua, www.euro-best.info

КИЇВ

ПП «Букс Медіа Тойс»
04073, м. Київ, пр. Московський, 105, оф. 33
тел. +38 (044) 351-14-39,
+38 (067) 572-63-34,
+38 (067) 572-63-35
e-mail: booksmt@rambler.ru

ЛЬВІВ

ТОВ «Книжкові джерела»
79035, м. Львів, вул. Бузкова, 2
тел. +38 (032) 245-00-25
e-mail: Knigi@lviv.farlep.net

ДОНЕЦЬК

ТОВ «ІКЦ «Кредо»»
83096, м. Донецьк, вул. Куйбішева, 131
тел. +38 (062) 345-63-08, +38 (062) 348-37-92, +38 (062) 348-37-86
e-mail: fenix@kredo.net.ua
www.kredo.net.ua

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»

служба роботи з клієнтами:
тел. +38 (057) 783-88-88
e-mail: support@bookclub.ua
Інтернет-магазин: www.bookclub.ua
«Книжковий клуб», а/с 84, Харків, 61001

Жадан С.

Ж15 Вогнепальні й ножові / Сергій Жадан. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. — 160 с. : іл.

ISBN 978-966-14-3815-5

Нова поетична книга Сергія Жадана є збіркою біблійних та кримінальних балад, герої яких вперто й послідовно рухаються таємними стежками, намагаючись будь-що здійснити всі свої мрії і залишити місце злочину. Апостоли та бойовики, пророки й біженці, агітатори і відступники, сирени, демони й зомбі — персонажі цієї книги свідчать про час та заповнюють простір, з якого і з'являються вірші — ліричні й піднесені, радісні й ностальгійні, вогнепальні й ножові.

УДК 821.161.2
ББК 84.4УКР

© Татяна Давиденко

Сергій Жадан — сучасний український письменник, перекладач, постійний учасник мультимедійних мистецьких проєктів. Жаданова проза й поезія відзначена низкою національних і міжнародних літературних премій, серед яких «Книга року Бі-бі-сі», «Найкраща поетична книга», Gaude Polonia та

премія ім. Джозефа Конрада-Коженевського. На сьогодні твори Жадана перекладені тринадцятьма мовами.

Вогнепальні й ножові. Вірші, що увійшли до цієї збірки біблійних та кримінальних балад, справді можуть пошматувати й подірвати читацькі серця. Герої Жадана вперто й послідовно рухаються таємними стежками, намагаючись будь-що здійснити всі свої мрії і залишити місце злочину. Апостоли та бойовики, пророки й біженці, агітатори і відступники, сирени, демони й зомбі — персонажі цієї книги свідчать про час та заповнюють простір, з якого і з'являються вірші — ліричні й піднесені, радісні й ностальгійні, вогнепальні й ножові.

www.trade.bookclub.ua

ISBN 978-966-14-3815-5

9 789661 438155

ГОЛОВА
креатив-бюро

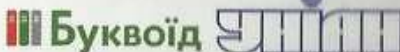
телеканал новин
ВСЕ ВКЛЮЧЕНО

artvertep.com

АРТПОЛЕ
АГЕНСЬКА ПОДІЯ

ДОЛУЧАЙСЯ ДО ОФІЦІЙНИХ СПІЛЬНОТ СЕРГІЯ ЖАДАНА

facebook

fb.com/sergiyzhadan

В КОНТАКТЕ

vk.com/sergiyzhadan